

અનુક્રમણિકા.

વિષય.	પૃષ્ઠ.
શામલ રાજ્યચંદ પ્રશ્નિત અનિત્યાનુપ્રેક્ષા...	૩
„ અચરણાનુપ્રેક્ષા...	૧૦
„ મંસારાનુપ્રેક્ષા ...	૧૪
અનિત્ય બાવના ...	૨૧
અચરણ બાવના ...	૩૧
મંસાર બાવના ...	૩૭
એકત્વ બાવના ...	૬૩
અન્યત્ર બાવના ...	૬૮
અશુભિ બાવના .	૭૭
આશ્રય બાવના .	૮૪
સંપર બાવના .	૮૮
નિર્નંદા બાવના .	૯૨
લોકાન્વરૂપ બાવના .	૧૦૧
બોધ દુર્લભ બાવના...	૧૦૪
ધર્મ દુર્લભ બાવના .	૧૧૨
પ્રમોદ બાવના ..	૧૧૬
નૈત્રી બાવના ...	૧૧૭
કારુણ્ય બાવના ...	૧૧૮
માધ્યમ્ય બાવના ...	૧૨૦
અધ્યાત્મ બાવના ...	૧૨૧

ବିଷୟ	ପୃଷ୍ଠା
ଧର୍ମନାମ ଇତ୍ୟ ଆମେ	୧୨୧
ଉତ୍ତମ କ୍ଷମାଧର୍ମ	୧୨୧
ଉତ୍ତମ ମାଣିବଧର୍ମ	୧୨୨
ଉତ୍ତମ ଆଶ୍ରମଧର୍ମ	୧୨୩
ଉତ୍ତମ ସତ୍ୟଧର୍ମ	୧୨୪
ଉତ୍ତମ ଶୌଚଧର୍ମ	୧୨୪
ଉତ୍ତମ ସମ୍ପଦଧର୍ମ	୧୨୫
ଉତ୍ତମ ଗମଧର୍ମ	୧୨୫
ଉତ୍ତମ ଲାଭଧର୍ମ	୧୨୬
ଉତ୍ତମ ଆଶ୍ରମଧର୍ମ	୧୨୬
ଉତ୍ତମ ଶ୍ରଦ୍ଧାଧର୍ମ	୧୨୭
ଉପସଂହାର	୧୨୮
ଆଶ୍ରମ	୧୨୯

લોકસ્વરૂપભાવના—એક સજલોકનું સ્વરૂપ વિચારવું તે
દશમી લોકસ્વરૂપભાવના

બોધદુર્લભભાવના—સંસારમાં જન્મતા આત્માને સમ્યક્ જ્ઞા-
નની પ્રાપ્તિ પ્રાપ્ત થવી દુર્લભ છે, આ સમ્યક્ જ્ઞાન પામ્યો
તો અસ્તિ, અર્થ વિરતિ પરિબ્રુમરૂપ ધર્મ પામ્યો દુર્લભ છે.
એમ ચિંતવવું તે અગિઆરમી બોધદુર્લભભાવના.

ધર્મદુર્લભભાવના—ધર્મના ઉપદેશક તથા શુદ્ધ શાસ્ત્રના બો-
ધક એવા ગુરુ અને એવું ધર્મ મળવું દુર્લભ છે, એમ
ચિંતવવું તે બારમી ધર્મદુર્લભભાવના.

આ પુસ્તક એ વાસ્તવિક રીતે શ્રીમદ્ સત્યચંદ્ર પ્રણીત
વનાબોધ, શ્રીમદ્ સદા સુખઘસલકૃત દ્વાદશાનુપ્રેક્ષા વગેરે
વનાવિવેચક ગ્રંથોનું સંગ્રહ છે.

આ પુસ્તકમાં પ્રથમ શ્રીમદ્ સત્યચંદ્ર કે જેઓનામાં આત્મ-
જ્ઞાન, સમદર્શિતા, અપૂર્વવાણી તથા પરમધૃત આદિ પ્રભાવીક
લ્લેહ હતા, તેમના તે સુલેહ જન મંડળને આકર્ષકરૂપ હતા, ;
મના હસ્તથી લખાયેલ દ્વાદશ અનુપ્રેક્ષામાંથી વળુ ભાવનાઓ
પૂર્ણ રીતિમાં મળી આવી તે પ્રસિદ્ધ કરી છે.

ત્યાર બાદ સોળ ભાવનાઓનું સ્વરૂપ ચોરબી સુવ્રતા હેક-
સ્તર વીરચંદ મુગલ કૃત તેઓ તરફથી ભાવના સ્વરૂપ નામે
સ્તક બહાર પડેલું, તે આ પુસ્તકમાં ઘણા હર્ષુ છે.

પાછળના ભાગમાં ધર્મનાં દશ અંગ પં. સદાસુખઘસલ

તરફથી હિંદી ભાષામાં લખાયેલ તેનો શુજરાતી અનુવાદ માસ્ત કાશીલાલ વહાલાભાઈએ કર્યો, તે આ પુસ્તકમાં દાખલ કર્યો છે.

આ ભાવના અંગ્રેજી નામનું પુસ્તક ભાવનાઓથી ભરપૂર છે, તે વિવેક દ્રષ્ટિને વૈરાગ્ય, ઉપશમ, અને નીતિનો ઉચ્ચ પ્રકારનો બોધ આપી પરીણામે આત્મબોધ પ્રગટાવી પરમશાંતિ પ્રમાડનાર છે. વીતરાગ પુરૂષો તરફ અને વીતરાગ પુરૂષોર્થ પ્રગટ થયેલ સ્યાદાદ્દુ લનવાણીના ભક્તિ ભાવથી આ પુસ્તક પ્રગટ થવા પામ્યું છે.

વાંચક ભવ્ય જનોને વિનંતિ કરવામાં આવે છે કે, અજ્ઞા બુધણથી તથા દષ્ટિદોષથી કેાઈ ભૂલ રહેલ હોય તે તે સુધારી વાંચશો, અને જણાવવા કૃપા કરી તરફી લેશો. એજ વિનંતિ.

પ્રસિદ્ધ કર્તા.

॥ श्री चितरागायनमः ॥

શ્રીમદ્ રાજયચંદ્રના હસ્તલીખીત દ્વાદશાનુપ્રેક્ષા
અપૂર્ણ સ્થિતિમાં મળી આવી તે પ્રમાણે
પ્રસિદ્ધ કરી છે.

આત્માને પરમહિતકારી એવી દ્વાદશાનુપ્રેક્ષા એટલે વૈરાગ્યાદિ
બાષ બાવિત્ત બાર ચિંતવનાઓનું સ્વરૂપ ચિંતવન કરું છું.

૧ અનિત્ય, ૨ અશરણ, ૩ સંસાર, ૪ એકત્વ, ૫ અન્યત્વ,
૬ અશુચિ, ૭ આશય, ૮ સંવર, ૯ નિર્જરા, ૧૦ લોક, ૧૧
ત્રોષ દુઃખલભ, ૧૨ પદ્મ. એ બાર ચિંતવનાઓનાં પ્રથમ નામ
કહ્યાં. એના સ્વભાવનો બગવાન તિર્યંકરે ચિંતવન કરી સંસાર
દેહભોગથી વિરક્ત થયા છે, તેથી આ ચિંતવનાઓ વૈરાગ્યની
માતા છે. તમસ્ત જીવોનું હિત કરવાવાળી છે. અનેક દુઃખોથી
બ્યાસ સંસારી જીવોને આ ચિંતવનાઓ બહુ ઉત્તમ શરણુ છે.
દુઃખરૂપ અગ્નિથી તમામમાન થયેલા જીવોને શીતલ પદ્મ વનગી
મધ્યમા નિવાસ મનના છે, પરમાય નાન હેવાડનારી છે. તત્વનો
નિર્જય પ્રગવનારી છે સ્વચ્છ ઉત્પન્ન કરનારી છે. અશુભ ધ્યાન
નાશ કરનારી છે દ્વાદશ ચિંતવના સમાન આ જીવનું હિત
કરનાર બીજું કંઈ નથી જાણ અંગનું રહસ્ય છે, એટલા માટે
આ પ્રાચીન ચિંતવનાઓમાંથી બાવ સંહિત હવે અનિત્ય અનુપ્રેક્ષાનું
ચિંતવન કરીએ છીએ

દેવ, મનુષ્ય, તિર્યંક, એ સમસ્ત જોતજોતામાં પાણીન બિંદુની પેઠે અને આકાશના પુંજની પેઠે વિદ્યુત્તી બાય છે જોતજોતામાં વિદ્યાયમાન થઈ ચાલ્યા બાય છે. વળી આ બધ રીતિ, સંપદા, પરિવાર, સ્વપ્ન સમાન છે. જેવી રીતે સ્વપ્નમાં જોયેલું પાછું નથી દેખાતું તેવી રીતે વિનાશ પામે છે. આ જગતમાં ધન, યૌવન, જીવન, પરિવાર સમસ્ત ક્ષણભંજુર છે એને સંસારી મિથ્યાદ્રષ્ટિ જીવ, પોતાનું સ્વરૂપ, પોતાનું હિત જાણે છે. પોતાના સ્વરૂપની ઓળખાણ હોય તે પરને પોતાનું સ્વરૂપ કેમ માને? સમસ્ત ઇન્દ્રિયજનીત મુખ જે દ્રષ્ટિગોચર દેખાય છે, તે ઇંદ્ર મનુષ્યના રંગની પેઠે જોતજોતામાં નાશ થઈ જાય છે. યૌવનનું જોશ સંખ્યાકાળની લાડીની પેઠે કાલ ક્ષણમાં વિનાશ પામે છે, એટલા માટે આ માણે ગામ, આ માણે સાન્ય, આ માણે ઘર, આ માણે ધન, આ માણે કુટુંબ એવા વિકલ્પ કરવા તેજ મહા મોહનો પ્રભાવ છે. જે નં પદાર્થો અપ્રાપ્તી જોવામાં આવે છે, તે તે સમસ્ત નાશ પામશે, એની દેખવા બાલુવાવાળી ઇન્દ્રિયો છે તે અવશ્ય નાશ પામશે. તે માટે આત્માના હિત માટેજ ઉતાવળે ઉદ્ધમ કરો જેમ એક જહાજમાં અનેક દેશના અને અનેક જાતિના માણસે ભેગા થઈ બેસે છે, પછી કીનારે જઈ નાના દેશ પ્રતિ ગમન કરે છે, તેમ કુળરૂપ જહાજમાં અનેક ગતિથી ગ્રાહી ભેગા થા વસે છે, પછી અસુખ્ય પુર થયે પોતપોતાના કમીનુસાર ચાલે ગતિમાં જઈ ઉત્પત્ત થાય છે, અને જે દેહધી, સ્ત્રી, પુત્ર, મિત્ર

જીનેંદ્રનો ધર્મ ગયા પછી મળવો અનંતકાળમાં દુર્લભ છે. જેમ નદીનો પ્રવાહ નિરંતર ચાલ્યો જાય છે, ફરી નહિ આવે, તેમ આમુખ્ય, કાયા, રૂપ, બળ, લાવણ્ય, ઇન્દ્રિય યજ્ઞિ ગયા પછી નહિ વધવાની. વળી જે આ ખ્યાસં ઝી, પુત્રાદિક નજરે દેખાય છે તેનો સંયોગ નહિ રહેશે. સ્વપ્નના સંયોગ સમાપ્ત બાદી એના અર્થે અનીતિ પાપ છેડી, ઉત્તાવલો સંપ્રમાદિં, ધારણુ કર. વળી તે ઇંદ્રજાલની પેઠે લોકોને જમ ઉપજાવનારું છે. આ સંસારમાં ધન, યૌવન, જીવન, સ્વજન, પરજનના સમાગમમાં જીવ આંધળો થઈ રહ્યો છે. તે ધન સંપદા ચક્રવર્તિ-એને ત્યાં પણ સ્થિર નહિ રહી તો બીજા પુણ્ય હીનને ત્યાં કેમ સ્થિર રહેશે ? વળી યૌવન, વૃદ્ધાવસ્થા નાશ થશે. જીવનું મરણ સહિત છે. સ્વજન પરજન વિયોગની સંયુખ છે. કેમમાં સ્થિર ખુદ્ધિ કરો છો ? એ દેહ છે તેને નિત્ય સ્નાન કરાવો છો, મુગંધ લગાડો છો, આભરણુ વસ્ત્રાદિકથી ભૂષિત કરો છો, નાના પ્રકારના લોચન કરાવો છો, વારંવાર એનાજ દાસ્યપણામાં કાળ વ્યનિત કરો છો. શય્યા, આનન, કામલોગ, નિદ્રા. શીતલ, ઉષ્ણ અનેક ઉપચારોથી એને પુષ્ટ કરો છો. વળી એના સગમી એવા અંધ ઘર્ષ નયા છે કે જે ભક્ષ, અભક્ષ, યૌગ્ય, અયૌગ્ય, ન્યાય, અન્યાયના નિચાર રહીત ઘર્ષ આત્મ ધર્મ બગાડવો, યશનો વિનાશ કરવો, મરણુ પામવું, નકે જવું, નિર્મોહને વિષે વાસ કરવો. “ સમસ્ત નથી ગણતો ” તેવી રીતે એ શરીર જગમી ભરેલા કાચા ઘડાની પેઠે

જલદી વિનાશ થયો. આ દેહનો ઉપકાર કૃતપ્તના ઉપકારની
પેઠે વિપરીત દેખાયો. જેમ સર્પને દુધ આકરતું પાન કરાવતું
તેમ પોતાને મહા દુઃખ, રોગ, કલેશ, દુર્ધર્મ, અસંયમ, ક્રુમ-
રણ, નર્કમાં પડવું, એના કારણ નિશ્ચયપૂર્વક બાંધેા. આ શરીરને
જેમ જેમ વિપદાહિતથી પુદ કર્યો તેમ તેમ આત્માને નાશ
કરવામાં સમર્થ થયો. એક દિવસ ખોરાક નહિ આપ્યો તો બહુ
દુઃખ દેશે. જે જે શરીરમાં રાખી થયા છે, તે તે ચંસારમાં
નાશ ધાર્, આત્મકાર્ય બગાડી અનંતાનંત કાળ નર્ક, નિર્ગોદમાં
બંધે છે, અને જેણે આ શરીરને તપસંબનમાં લગાડી દુઃખ કર્યું
તેઓએ 'પાપાનુ' દિગ કર્યું છે અને આ દંડિયો છે, તે જેમ
વિપયોને લોભવે છે તેમ તૃપ્તિ વધારે છે; જેમ અગ્નિ બાળ-
તળીથી તૃપ્ત થતી નથી, તેમ તેમ દંડિયો વિપયોથી તૃપ્ત થતી
નથી. એક એક દંડિયની વિપયની વાચ્છના કરી મોટા મોટા
અકર્મનાળ બાળ થઈ નરક જઈ પહોંચ્યા છે, તેા બીજાનું તે
શું કંઈયું? એ દંડિયોને દુઃખહર્ષ પરાધીન કરવાયાગી, નરકમાં
પહોંચાડનારી બાળી દંડિયોના રાગ છેડી, તેને વશ કરેા.

નન્નારના જેટલા નિષ્ઠ કર્મ કરીએ છીએ તે તે સમસ્ત
દંડિયોને આધીન થઈ કરીએ છીએ નારે દંડિયરૂપ નપના
વિપયી આનાની રક્ષા કરેા, વળી આ લક્ષ્મી છે તે કાણુજ ગુર
છે, આ લક્ષ્મી કુલીનના નથી રનતી. પીરના, સૂરના, પંડિતનાં,
સુખના, રૂપવાનના, કુરૂપના, પરાકંભીમાં, કાયરના, પર્મોત્થાનાં,
અધર્મીના, પાપીના, દાનીના, કૃપણના કયાંય નથી રનતી, એ

તો પૂર્વ જન્મમાં પુણ્ય કરેલ હોય તેની હાસી છે. કુપ
 દાનાદિક કૃતપ કરી ઉત્પન્ન થયેલ જીવને ખોટા જોગમાં, કુમાર્ગ
 મઠમાં લગાડી દુર્ગતિમાં પહોંચાડનારી છે. આ પંચમકાળ
 મધ્યમાં તો કુપાત્ર દાન કરી કૃતપસ્થા કરી લક્ષ્મી ઉપ
 છે, તે બુદ્ધિને બગાડી મહા દુઃખથી ઉપજે છે, મહા દુઃખ
 જોગવે છે, પાપમાં લગાડે અને દાન જોગમાં ખર્ચા વિ
 મરજી થયે આર્ત ધ્યાનથી છાડી તિર્યચ ગતિમાં ઉપજે
 એથી લક્ષ્મીને તૃષ્ણા વધારવાવાળી, મઠ ઉપલવવાવાળી બાહ
 દુઃખિત, દરિદ્રિના ઉપકારમાં, ધર્મના વધારવાવાળા ધર્મ સ્થાનકોમ
 વિદ્યા આપવામાં, વિનાશક મિત્રોના સમાવવામાં લગાડી મઠ
 કરે. ન્યાયના પ્રમાણિક જોગમાં જેનું ધર્મ ન મળે તેમ જોગો
 આ લક્ષ્મી જગતરંગવળ અસ્થિર છે અવનવન દાન ઉપકાર
 કરી જ્યો પરજાકના નાશી આવશે નહિ અવનવન કરી મંથ
 કરશે જે નિરતર લક્ષ્મીને નચચ કરે છે, દાન મોનાના વધ
 શરત નથી, તે પેતે પાત્રને ને છે અંદર મઠ રાખે
 આવજ કરી લક્ષ્મીના નવર કરી મઠ નાની રાખજ કરી
 છે, તેને ખીજના રાવન આપી, વળી અન્ય દેગન ને રાગદેશી
 વધારવા નાજે તેને અવનવ કરી થિ જનીનન અને રૂંછે
 મેવી અને રાગદેવન એનું જ ચિત્રવન રૂંછે રૂંછે દુર્ધાનથી
 મળ કરી દુર્ગતિ જઈ પડેલ છે દુર્ગતિ ને નીવડ નવાજ
 પડે અને દુર્ગતિ આ દુર્ગતિ રૂંછે રૂંછે રૂંછે રૂંછે રૂંછે રૂંછે રૂંછે
 પડે, નવાજ કરી જેમ બુદ્ધિના નીચ પડે, રૂંછે રૂંછે રૂંછે રૂંછે

અહલુ નથી કરતાં તેને ધન્ય છે. વળી અહલુ કરીને મને ઊડી કાણુ માત્રમાં ત્યાગી દીધી છે તેને ધન્ય છે. વિશેષ લખીએ ? તે ધન યોવન, ઇવન, કુટુંબના સંગને પાણીનાં ટી સમાન અનિત્ય બાણી, આત્મહિતરૂપ કાર્યમાં પ્રવર્તન કરે, સારના જેટલા જેટલા સંબંધ છે તેટલા તેટલા બધા વિનાશીક.

એવી અનિત્ય વિચારણા વિચારો, અને જે પુત્ર, પૌત્ર સ્ત્રી, કુટુંબાદિક કોઈ પરલોક સાથે ગયા નથી, અને જ્યે નર્મ પોતાનાં ઉપાર્જન કરેલ પુણ્યપાપાદિક કર્મ સાથે આવશે, અં આ ભતિ કુળરૂપાદિક તથા નગરાદિકનો સંબંધ દેહની સાથે વિનાશ થશે. તે અનિત્ય ચિંતવના કાણુ માત્ર પણ વિસ્મરણ ન થાય, જેથી પરથી મમત્વ છુટી આત્મકાર્યમાં પ્રવૃત્તિ થા. એવી અનિત્ય ભાવનાનું વર્ણન કર્યું. ૩૧ ॥

હવે આશરણ અનુગ્રેક્ષા ચિંતવવીએ છીએ.

આ સંસારમાં કોઈ દેવ, દાનવ, ઇંદ્ર, મનુષ્ય એવા નથી કે જેના ઉપર યમરાજાની ફાંસી નથી પડી. મૃત્યુને વશ થતાં કોઈ આશરો નથી. આમુખ્ય પૂર્વ થવાના કાળમાં ઇંદ્રનું પતન કાણુ માત્રમાં થાય છે. જેના અસંખ્યાત દેવ આજ્ઞાકારી સેવક છે, અને હજારો રિદ્ધિવાળા અને સ્વર્ગમાં અસંખ્યાતકાળથી નિવાસ છે, વળી રોગાદિક ક્રુધા તૃષાદિક ઉપદ્રવરહિત શરીર ॥ અને અસંખ્યાત બળ પરાક્રમના ધારક છે. આવા ઇંદ્રનું પતન થઈ બાકી તોપણ અન્ય કોઈ શરણુ નથી. જેમ ઉજડ વનમાં વાઘે અહલુ કરેલ હરણુના બચ્ચાની કોઈ રક્ષા કરવાને

સમર્થ નથી તેમ મૃત્યુથી પ્રાણીની રક્ષા કરવાને સમર્થ નથી. આ સંસારમાં પૂર્વે અનંતાનંત યુદ્ધ પ્રલયને પ્રાપ્ત થયા છે, કોઈ શરણુ છે? કોઈ જોવાં ઓપધ, મંત્ર, ચંત્ર અથવા દેવદા-
નવાદિક નથી, જે એક ક્ષણ માત્ર કાળરક્ષા કરે. જો કોઈ દેવ-
દેવી, વૈદ, મંત્ર તત્ત્વાદિક એક મનુષ્યની મરણુથી રક્ષા કરે તો
મનુષ્ય અધુર થઈ જાય, માટે મિથ્યા બુદ્ધિને છોડી અશરણુ
અનુપ્રેક્ષા ચિંતવો. મૂઠ લોક જોવા વિચાર કરે છે કે જે મારા
હિતનો ઈલાજ ન થયો, ઓપધ ન આપ્યું. દેવતાનું શરણુ ન
લીધું. ઉપાય કયો વિના મરી ગયો, જોયો પોતાના સ્વજનનો
ચોક્ક કરે છે અને પોતાનો ચોચ નથી કરતો કે હું જન્મની
દાદમાં વચ્ચે ખેંઠો છું. જે કાળને કચોડે ઉપાયથી પણ ઈદ્ર
જેવા પણ ન રોટી શક્યા, તેને બાપડું માણસજાત તે શું
શકશે? જેમ બીજાનું મરણુ થતાં જોઈએ છીએ તેમ મારું
પણ અવશ્ય થશે.

જેમ બીજા હોવાને સ્ત્રી, પુત્રાદિકનો વિયોગ દેખીએ છીએ
તેમ મારે પણ વિયોગમાં કોઈ શરણુ નથી. વળી અશુભકર્મની
ઉદીર્ણ થયા છતાં બુદ્ધિ નાશ થાય છે, પ્રબળ કર્મના ઉદય થતાં
એકે ઉપાય કામ નથી આવતો. અમૃત વિષ થઈ પરિણમે છે,
સણખલું પણ શસ્ત્ર થઈ પરિણમે છે, પોતાના વહાલા મિત્ર વૈરી
થઈ પરિણમે છે, અશુભના પ્રબળ ઉદયના વશથી બુદ્ધિ વિપરીત
થઈ પાતે પોતાનોજ ઘાત કરે છે. અને જ્યારે મુલ કર્મનો
ઉદય થાય છે, ત્યારે મુર્ખને પણ બુદ્ધિ ઉપજે છે. કયો વિના

જામાં, વનમાં, સમુદ્રમાં, પહાડમાં, ગઢમાં અને ઘરમાં, શય્યામાં
કુટુંબમાં, રાજાદિક, સામંતોની વચમાં, યજ્ઞોચી રક્ષા કરતાં
છતાં ક્યાંય પણ નથી ઝિડતો. આ લોકમાં એવા સ્થાન કે
જેમાં સૂર્ય, ચંદ્રમાના ઉદય તથા પવન તથા વૈક્રિયક રિદિ-
વાણાં જઈ શકતાં નથી, પરંતુ કર્મને ઉદય તે સર્વત્ર જાય
છે. પ્રજા કર્મના ઉદય ઘટાં, વિદ્યા, મંત્ર, જાન, ઔષધી,
પરાક્રમ, વહ્નિ મિત્ર, સામંત, હાથી, વેણ, રથ, પાપહન,
ગઢ, સુશરૂપાય, સામ, હામ, ઇંક, સેનાદિક જ્યાં ઉપાય શરણુ
નથી. જેમ ઉદય ઘટા સૂર્યને કોણે રોકે તેમ કર્મના ઉદયને
ન રોકી શકાય એવા જાણી સમજા લાવતું શરણુ મહાલુ કરો,
તે શુભ કર્મની નિર્જન ધાય. આગળ નવો બંધ નથી ઘટો,
રોગ, વિયોગ, દરિદ્ર મરણાદિકનો જય છે. પરમ ધર્મ મહાલુ
કરો. એ પાતાને વિતરાગ લાવ, અંતોષલાવ, પરમ સમતા,
લાવ એન શરણુ છે બીજું શરણુ નથી. આ જીવન ઉત્તમ
હાનાદિક લાવ પાતેજ છે.

કોપાદિક લાવ આ લોક પરલોકમાં આ જીવના ધાતક છે.
આ જીવને ક્યાંયની મેદતા આ લોકમાં હજારો વિમ્મની નાશ
કરનારી પરમ શરણુ રૂપ છે. અને પરલોકમાં નર્ક, નિર્વ્ય ગતિથી
રક્ષા કરે છે. મેદ ક્યાંયકતું દેવલોકમાં તથા ઉત્તમ મનુષ્ય
જાતિમાં ઉપજતું ધાય છે. અને જે પૂર્વકર્મના ઉદયમાં આર્ત,
રોગ પરિણામ કરશે તે ઉલીર્ણને પ્રાપ્ત થયાં, તે રોકવા દોષ
સમર્થ નથી. દેવજા દુર્મતિનાં દારણુ નવાં કર્મ વધારે વધશે.

નારદીનાં ઉત્પત્તિનાં સ્થાન છે તે નાનાં મ્હોલવાળા અને ઉપે
આધે છે. તેમાં નારદી ઉપજી નીચે ગાયુ અને ઉપર પગમી
આથી વલ્લભિમય પૃથ્વીમાં પડી, જેમ બેરથી પડી દડી પાછી
ઉછળે છે તેમ (નારદી) પૃથ્વીપર પડી ઉછળતાં લોટતાં ફરે
છે. કેવી છે નહંની બુનિ ? અસંખ્યાત વીંછીના સ્પર્ધને લીધે
ઉપજી પેદનાથી અસંખ્યાત ગુણી અધિક પેદના કરવાવાળી છે.

ટીપ—ઉપર પ્રમાણે અપૂર્ણ નિર્ણય મળી આવે તે આ આવી છે

ભાવના સ્વરૂપ.

૧ અનિત્યભાવના.

ઉપલક્ષિ.

વિદ્યુત્ત લક્ષ્મી પ્રભુતા પતંગ,
આયુષ્ય તે તો જગન્ના તરંગ;
પુરંદરી આપ અનંગ રંગ,
મું સચિએ ત્યાં દ્રષ્ટુને પ્રગંગ.

શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા.

જ્ઞાની પુરૂષો-લક્ષ્મી વગેરે વેદવેદાંત વીજળી જેવાં કહે છે. અપિકારને પતંગના રંગ જેવાં કહે છે આયુષ્યને પાણીનાં મેલાં જેવું કહે છે ક્રમવિકારને ઇંડપતુષ્પન્ના જેવાં કહે છે. લક્ષ્મી ને મુદ્રામાં સચવાયોગ્ય ઠેકાણા નથી એમ લે કહે છે તે કેવળ સત્ય છે.

અનાદિકાળથી એવ નિઝોદમાં બને છે, એક નિઝોદ યરી-માં ચિદ્રથી અનંતચુલ્લા એવ છે, તે બધાની પાતપોવાના ગર્ભવું દેહ અંગુળા અવગ્રહના એક દેહમાં છે. એવી રીતે કલ્પનાદર નિઝોદ એવના દેહથી તથા પૃથ્વીકાયાદિ પાંચ સ્થાવરથી અગરલ લોક ઉપર નીચે આનંદચરિત કરેલ છે. નિઝોદ તથા પાંચ સ્થાવરનાંથી ત્રણપાતું પાનવું દુર્લભ છે. પુરુષની એમવાઈ પ્રાપ્ત થાય ત્યારે ત્રણપાતું પાને. તેમાં ચિત્તચર (જે-

મોહ પામી પારખીધી નાથ પામે છે. હસ્તિ સ્પર્શ ઉદ્દિ-
વિષયથી મોહ પામી સપડાય છે. જમર કમળના વાડથી
ત ધર્ષ કમળમાં સપડાઈ નાથ પામે છે. એમ અકેક
ના વિષયથી મોહ પામી પ્રાણીઓ નાથ પામે છે, તો
પ્રાણી જે પાંચે ઉદ્દિયોના વિષયમાં આશક્ત છે તે નાથ
ન પામે ? અવશ્ય નાથ પામે. જેમ, અગ્નિ-ધી, શાકડાં
; હોમવાધી શાન્ત થતી નથી, પણ ઉઘટી વધતી જાય
તેમ ઉદ્દિયો નાના પ્રકારના વિષયો સેવવાથી વધારે મદો-
દ થતી જાય છે. તેમના સેવનથી મોટા મોટા ચક્રવર્તિઓ
યોર નરકમાં પડ્યા છે, તો અન્ય પામર જીવોની શી દશા ?
ઉદ્દિયોના વિષયમુખને દુઃખદાયી બાળી તેમને વશ કરે.
વિષય સેવવામાં જે મુખની ઇચ્છા કરે છે તે જીવવાને
જેર પીવા બરાબર છે. શિતગળાને અર્થે અગ્નિમાં પ્રવેશ
। સમાન છે. નિદ્રા સોજાવને અર્થે જેરનું સંચિત કર્યા સમાન
જેર પીવાથી જીવી શકાય નહિ, પણ મોતજ થાય છે.
તેમાં પ્રવેશ કરવાથી શિતગળા થતી નથી, પણ ઉઘટી બગ-
વડે છે, તેમ વિષયનું સેવન કરવાથી અનંત અંશારે પરિ-
ણી વર્ધે છે.

આ શરીર નિરંતર રોગે કરી વ્યાપ્ત છે. જીવિતબ્ય મરણે
વ્યાપ્ત છે. ઉદ્દિય-બગાદિ વિનાશીક છે. સમસ્ત વિષયો
માના સ્વરૂપને જૂઠાવવાવાળા છે. એમાં સચવાથી ત્રણે ડોકનો
પ થયો છે, થાય છે, અને થશે. એવી રીતે આ દેહ, અને

તેને સખા પે રહેલાં જુવાની રૂપ-જગાડિ, અનિત્ય ર
 રંત બલે.

જેવી રીતે એક વહાણમાં યજ્ઞ દેશના અને યજ્ઞ
 ઠાકો બેઠા હોય છે. તે વહાણ બધારે કિનારે પહોંચે છે
 એ કાંડે ઉતરી પાતપોતાને ઠેકાણે આવ્યા બલ્ય છે; તે
 કુળરૂપી વહાણમાં જુદી જુદી ગતિમાંથી આવી જાય છે.
 ઓ. પછી આમુખ્ય પૂર્ણ થયે એ પાતપોતાના બાંધેલા કર્મ
 જુદી જુદી ગતિમાં બલ્ય છે.

જે દેહથી પિતા, બાંધવ, પુત્ર, મિત્ર, માતા અને
 આદિનો સંબંધ થાય છે તેથી તેના પર રાગ કરી
 પણ તેજ પિતાદિ દેહની સ્થિતિ પૂરી થયે તેને બાળી
 કરી નાખે છે; અથવા તો માલીમાં દાટી દે છે; કે
 તો ખીચી જાયે તેના બદલ કરી બલ્ય છે, તેથી વિ
 થઈ બલ્ય છે, અને અંકેક પરમાત્મ જમીન આકાશના
 નંત વિભાગમાં વિખરાઈ બલ્ય છે. તે પાછા કોણ
 ક્યારે મળશે? આ રીતે તેમનો સંબંધ ફરી પ્રાપ્ત
 નથી. વગી પિતા, માતા, જાના, પુત્ર, સ્વામી અને સેવ
 દિની સાથે રહી સુખેથી જાય છે તે સઘળો કુટુંબ પ
 વાર શરદ્ મૃતુનાં વાદળાની માફક વિખરાઈ જતારો છે.
 સંબંધ અવારનવાર ફેળાય છે. વળી તેમની સાથે રહેવું તે
 જેમ, શીખ રૂપમાં ચાર માર્ગની વચ્ચે આવેલા વૃક્ષની છાયા
 અનેક દેશના પંથીજનો આવી, બેસી, વિશ્રામ લઈ પાતપોતાં

તેઓ બિચાર સમજતા નથી કે તેઓ જે લક્ષ્મીને માટે સતત પ્રયાસ છે, તેજ લક્ષ્મી ઇચ્છાનુરૂપ છે.

લક્ષ્મી અનિત્ય અને ઇચ્છાનુરૂપ છે. તે પુલીનમાં, પંડિતમાં, ખૂર્ખમાં, સુરૂપમાં, કુરૂપમાં, પસકમીમાં, અધમીમાં, ધમીમાં, કે દાતારમાં ક્યાંય રહેતી નથી. પૂર્વજન્મમાં પુણ્ય કરેલ હોય છે તેની પાસે રહે છે. કુપાત્રે દાનદામાં, કુતપે કરી ઉપજેલા છયોના ખોટા બે પુમાર્ગમાં કે મધપાનાદિમાં વપરાય તો દુર્ગતિએ પહોંચ્યાં લક્ષ્મી, જીવિને બગાડનારી છે. તેના વિયોગથી જગતના અચેતન જેવા ઘણા જાય છે. તે અનેક છયોને કમીનીય ગ લઈ જાય છે. જો તે દાન લેખ ત્યાં તજવી પડે છે આત્મધ્યાન ધાય છે. તેથી તિર્યચગતિ ઉપજે છે.

વળી જે લક્ષ્મીદાસાએ રાજ્ય, ગામ, ગિરાસ, જમીન, હવેલી અને મકાન અર્થે અસલ, કુડકપટ, છળપ્રપંચ કરવે આવે છે, લોભા લોકોને કામમાં આવે છે, ભેરાવર બની જઈને મારવામાં આવે છે, તે લક્ષ્મી, અને તેથી ઉત્પન્ન પરિવ્રહના સમજા ત્રણેય જલદીથી નાશ પામવા યોગ્ય પરિવ્રહના સ્વામીપણાનું અભિમાન કરતાં કરતાં અનેક છ આત્મ્યા ગવા, અનેક આત્મ્યા જતા પ્રલયક દેખીએ છીએ, અનેક આત્મ્યા જતાં બેઈશું. એવું વિચારી તેની મમતા તો હે બન્ધો!! તમારા આત્માનું કંઈયણ કરો. કંઈયણ કરે કદાપિ તમારી પાસે પૂર્વે કરેલા કર્મના ઉદયથી લક્ષ્મી હો.

પણ કણ તનું છૂંતી, વીજ આકાર જેવી,
 સુધન તરૂં મેત્રી, સ્વપ્ન જેવી, ગણેવી;
 અહીં મમ મમતાએ, મૂલતા કાંઈ માથે,
 અધિર અરથ બાણી, એવમું દોષ રાથે.
 ધરણી તરૂં ગિરીદા, દેખીએ ભાવ જેઠ,
 મુર મનુષ્ય પર તે, બ'સુર ભાવ તેઠ;
 ઈમ દુહા વિભાસી, કારમી દેહ છાયા,
 તણ્ય ભરત રાયા, ચિત્ત યોગે લગાયા.

૨

(શ્રી કૃષ્ણવિભવ)

૨. અશરણુભાવના.

ઉપશ્વિત.

સર્વજનો ધર્મ મુશર્ણ બાણી,
 આરાધ્ય આરાધ્ય પ્રભાવ આણી;
 અનાય એકાંત સનાય થાશે.
 એના વિના કોઈ ન બાંધા રહાશે.

(શ્રી મહાભારત)

સર્વજન એનેધર દેવે નિરપૃહતાથી બોધેલો ધર્મ ઉત્તમ ધર-
 ણુરૂપ બાણીને મન, વચન અને કાયાના પ્રભાવવડે હે ચેતન !
 તેને તું આરાધ્ય ! આરાધ્ય ! ! તું દેવજન અનાયરૂપ છે તે સનાય

ચક્રિ. એના વિના લવાટવી જમણમાં વારી બાંધી કોઈ સં-
નાર નથી. જે આત્માઓ સંસારનાં માયિકસુખને કે અવ-
નને ચરણરૂપ માને છે, તે અધીનતિ પામે છે. તેમજ સં-
અનાથ રહે છે.

ત્રણ લોકમાં દેવ, દાનવ, ઇંદ્ર કે મનુષ્યો પેઢી કોઈ એ
નથી કે જેના પર કાળની ફાંસી નથી પડી. આયુષ્ય પૂર્ણ થ
સા કાળને અધીન છે. અનેક પ્રકારની રિદ્ધિ સિદ્ધિને ધણી
અસંખ્યાતકાળ દેવલોકમાં વસનારો, સુધા તુવાદિ ઉપદ્રવ રક્તિ
શરીરવાળો, અસંખ્યાત બ્રજ પસકમનો ધણી જેની સેવામાં
અસંખ્યાત દેવતાઓ હાજર હોય છે, તેવા દેવેન્દ્રનું આયુષ્ય
પૂરું થયે દેવલોકથી એક પળમાં પડવું થાય છે, તો અન્ય
પામર હવેનું શું કહીએ ? આયુષ્ય પૂરું થયા પછી એ
દાણવારમાં પળ કોઈ સંજવાને સમર્થ નથી. જેમકે—

જહેરસીહોવમિયંગણય, મરુષ્ટનરંગેદુર્ભંતકાલે ।

નતસ્સમાયાવપિયાવમાયા, કાલેમિતંમિઝસદરાભવંતિ ॥

(વેદાન્વસતઃ)

જવાબ—જેવી રીતે નિર્જન વચમાં મૃગનાં જમ્યાંને જ્યારે
નિંદ્રા પડેલી જાય છે, ત્યારે તેને સંજવાને કોઈ સમર્થ થતું
નથી. તેવી રીતે માન આવીને જ્યારે માણસને લઈ જાય છે,
ત્યારે પાને ઘેટેલા માન્ય, પિત્ત, બાઈ, પુત્ર, સ્ત્રી, મિત્રાદિમાંથી
કોઈ પણ તેને સંજવાને સમર્થ થતું નથી. ઉઘા દેવેન્દ્રના અસં-
ખ્યાત બ્રજ પસકમનો ધણી અંતરગુહ્ય દેવતાઓ દેવેન્દ્રને સંજ-

બાંધ્યો હોય છે, તેવો ઉદય આવે છે. તેમાં કોઈને પણ નથી. તેને સમપરિણામે યાન્ત્રિકી વેગો, તેથી પૂર્વ કર્મ નિર્જરા થયે; અને નવીન બધ થતો અટકાય.

આ એવનો ઉત્તમ દુઃખાર્થિ દયા યતિધર્મ પોતાનું શરણ છે. કપાયની મંદતા દુર્ગતિથી મુકાવનારી છે. સમ્યગ્દર્શન, ૧ સમ્યગ્દર્શન, સમ્યક્ચારિત્ર, સમ્યક્તપ, તથા સંયમરૂપ ધ્યેય શરણરૂપ છે. વ્યવહારમાં ચાર શરણ છે. ૧ અર્થવત શરણ, ૨ સિદ્ધિનું શરણ, ૩ પીતરાગ સાધુનું શરણ, ૪ સર્વ પીતરાગ બાપીત ધર્મનું શરણ. એના શરણ વિના આત્મા ઉત્થાપણને પામે નહિ. પણ નિશ્ચયથી પોતાને પોતાના અભ્યુત્થાનું શરણ છે, એમ નિઃસંદેહ બલે.

મારિની ૭૮.

પરમ પુરૂષ જેવા, સંકર્યા જે કુળાંતે,
અવર શરણ કેતું, લીજિયે તેહ અંતે;
પ્રિય મુદ્દક કુદ્દાંત્રી, પાસ એકા જે કોઈ,
મરણ સમય સખે, એવને તે ન કોઈ. ૧
મુરમણ નરે કોટી, જે કરે બસ સેવા,
મરણ બધ ન છૂટયા, તે મુરેદ્રાદિ દેવા;
જગત જન હરેતા, એમ બાણી અનાથી,
નન મદિવ વિદ્યુત્યો, જેહ સંસારમાંથી. ૨

(શ્રી સ્તોત્રપરિચય)

૩. સંસારબાવના.

નિવૃત્તિ એવ.

અનંત શોખ્ય નામ દુઃખ ત્યાં રહી ન મિત્રતા !
અનંત દુઃખ નામ શોખ્ય પ્રેમ ત્યાં વિચિત્રતા !
ઉઘાડ ન્યાય નેત્રને નિહાળશે ! નિહાળ તું,
નિવૃત્તિ શિપ્રમેવ ધારી તે પ્રવૃત્તિ બાળ તું.

શ્રીમદ્ ધનુષ્યંદ્ર.

વિશેષાર્થ-જેમાં એકાગ્ર અને અનન્ત સુખના તરંગ ઉછળે
તેવા શીત-સ્નાનને માત્ર નામના દુઃખથી કંઠાળી જઈને,
પ્રરૂપે ન માનતાં, તેમાં અભાવ કરે છે; અને દેવજ અનન્ત
પ્રમય એવા જે સંસારમાં નામમાત્ર સુખ, તેમાં તારે પરિ-
ર્ણુ પ્રેમ છે એ દેવી વિચિત્રતા છે? અહો ચેતન ! હવે તું
તારા ન્યાયરૂપી નેત્રને ઉઘાડીને નિહાળ. રે ! નિહાળ ! !
નિહાળીને શીપ્રમેવ નિવૃત્તિ એટલે મહા વેરાન્યને ધારણ કર;
તે મિથ્યા કામલોચની પ્રવૃત્તિને બાળી દે !

આ મંસારમાં અનાદિ કાળથી મિથ્યાત્વના ઉલ્પથી અચે-
ત જેવા યથેચ્છા ભવ, સર્વજ્ઞ, વિતરંગ-ભુવેન્દ્રના પ્રરૂપણ
દેલા સંચાર્યધર્મને પામ્યો નહિ, તેથી ચાર જાતિમાં પરિભ્ર-
મણ કરે છે. કર્મરૂપ દહનધર્મને કરી પરાધીન થયેલા ત્રસ સ્વા-
રપણામાં નિરંતર ચોર દુઃખ ભોગવતાં પારંપાર જન્મ-મરણ
રે છે. જે જે કર્મનો ઉલ્પ આવી શાતા અશાતારૂપ રસ આપે

છે. તેમાં અસાની હવ પોતાપણું માની, નવીન કર્મનો બર કરે છે; જે બાધનથી મમસ્ત દુઃખને અનંતવાર લેગવતાં જે ગવના અનંતકાળ વ્યાપીત થયો; એમ આ ચંસારમાં આ હવે અનંત પરાવર્તન કરેલા છે.

નમા જાડ નમા જાળો,

ન નં ડાળં ન નં કુલં;

ન જાયા ન મુખા જય,

મલ્યં જીવા વળંનસાં.

નં કાપિ નથિ ડાળં.

જાગ જાગ્યું કેલિટ વિર્જાવિ;

નય ન જીવા રદુમા,

મુદ્દ દ.મ્ વચ્ચે જતા

પર્યાયના જન્મ-મરણી માંડી ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય સુખી સર્વ
યુષ્ય પારણ કરેલ છે, અને અતંત દુઃખ સુખ પામ્યે છે.
પર્યાયમાં માત્ર અનુષ્ઠર વિમાનમાં ઉત્પન્ન નથી થયો.

આ જીવે સર્વ પુદ્ગલોને પાતરૂપે, અણુરૂપે ને શરીરરૂપે
વિતરાર મરુજ કરી વમન કરેલા છે. નો તેમ તેજ પુદ્ગ-
લ સોગની ક્ષિપ્ત રાખીને, વમન કરેલાને ખાનારો કેમ
પ છે ? વળી એ પુદ્ગલિક સુખો સોગવીને કાંઈ તૃપ્ત થવાતું
હી; પણ ઉલટી તેની તૃષ્ણા, જેમ બળતા અગ્નિમાં લી દોમાય
જવાળા વૃદ્ધિ પામે, તેમ પુદ્ગલિક સુખ પણ વૃદ્ધિ પામ્યે.
ટેહે જીવ ! તું સર્વ પુદ્ગલો પણ જમતુની એ'ક સમાન છે, એમ
આરી વિપયસોગથી વિરામ પામ ! વિરામ પામ ! !

અતુર્મતિનું કિંચિત્ સ્વરૂપ પરમાગમને અનુસારે વિ-
તરીએ છીએ.

૧ નરક—નરકની માત્ર પૃથ્વી છે. તેમાં ૪૯ પાયરા છે.
પાયરાના બધા ઘર્ષને ૮૪ લાખ બીલ છે. તેની જૂમિ વ-
નય છે. કોઈ બીલ સંખ્યાન જોજન, કોઈ અસંખ્યાન જોજન
માં પહોંચા છે ને દરેક બીલની છાતી વિવે નારક જીવોની
વિપસિતું સ્થાન છે ને નાના મોટા મેંઠાલાના આકારનાં, પણ
ઉંચે માથે (સુખ) છે. તેના નાનક જીવો ઉંચે માથે ઉપજી
જેમ દડો ઉડાવીએ, તે જમીનપર જોઈથી ટપા ખાઈ પાછા
પડે છે, તેમ કુખ્યાનાથી ફૂલી વનૂ અગ્નિમય પૃથ્વીપર ટપા
ખાઈ પડે છે.

નારકના શરીરમાં રૂધિર, માંસ, હાડ, આમૃદિ સાત ધાતુ માંહેથી કોઈ પણ ધાતુ નથી. પરંતુ ઉદ, ધાન, બિલાડાદિ સદેશા ઉત્તેવરથી અમૃત-ખ્યાતમણી દુર્ગંધવાળું વેદિય શરીર છે તેના દેહની એક કટકી મનુષ્ય લોકમાં આવે તો તેની દુર્ગંધ દૂરથી માણસો મરણ પામે. અદેક પાથરાની માટીની દુર્ગંધ અડધા અડધા કોસ વધતી જાય છે, એટલે બોમ્બેપથરાસમ પાથરાની દુર્ગંધ સાગ્રીયોવીસ કોસ સુધી પહોંચે છે. વળી તેને નાગ, રયામ, રક્તપિત્તવાળા, વાંકા નેત્રે કરી કૂર કેખાવના ફાટેલ મહોદામાં લલલહાટ કરવી જીભવાળા, કરવત સમી તીક્ષ્ણ વાંકા દાંતવાળા, ઉંચા, સત્ત, પીંગા કેશવાળા, તીક્ષ્ણ નખવાળા તથા હુંડક સંસ્થાનના ધારક અતિ ભયાનક હોય છે, તે સ્વરૂપ દેખી, સાંભળી કે કહી શકાય નહિ તેવું છે.

હે બાળ્યે ! ત્યાંની ભૂમી અમૃત-ખ્યાત વીંછીના દંખથી અમૃત-ખ્યાતનાની વેદના ઉપજવનારી છે. મનુષ્ય લોકમાં જે અગ્નિ અતિશય ઉષ્ણ મનાયો છે, તે અગ્નિથી અનંતમણી ઉષ્ણ દ્રાવ્ય વેદના નન્કને વિષે છે. મનુષ્ય લોકમાં જે દાદ અતિ શીતળ મનાઈ છે તે, દાદથી અનંતમણી દાદ છે નહીં કપના અગ્નિ જેવા મરૂદેશમાં જેવી વેળુ છે, તે વેળુ જેવી વાજમયવેળુ કડે નામે નહીંની વેળુ છે. વળી ત્યાં વેતરણી નહીં છે, તેનું પાદ્મ છરપટાની ધાર જેવું શરીરને ફાટી નાંખે તેવું છે. તથા ફાટેલ ભાગ ઉપર જેમ ક્ષાર, અગ્નિ કે ઉનું તેલ લીંચવાથી જેવું દુઃખ થાય, તેવું દુઃખ તે જગમી થાય છે. ત્યાંના પવન એવો વાજ

મય છે કે હંના સ્પર્શથી પર્વતક્રિ બરની નૂત યઈ બલ છે. હ કે ત્યાંના તાપ, ટાક, પવન અને અગ્નિ આદિને પારણુ તે અહીં પૃથ્વી, પર્વત કે સમુદ્ર કોઈ નભર્થ નથી. તેની સામગ્રી એની દડવી છે કે. અહીં હલ્લાદુલ્લ જેમાં પણ કંટકવાળા નથી. તેમના અખંડો એવા બલકર છે કે તે અહીં નુ ધવાથી સિંહારિ લનાવડોનું હુલ્લ પલ્લ ફાટી બલ તેા ચનું મું ગમ્મું ? વગી તેમને બૂખ, તરસ એવી લાગે છે આ લગતના સમસ્ત પાન્ય, પાચર, ખાટી આદિ પુદ્ગલોનો કહે તોપણ કુપા વેદના તથા સમસ્ત આગરોનાં પાણી તેાપણુ-તુપાવેદના આન્ત યાલ નહિ. ત્યાનાં અસિપત્રવન તાપથી તપેલ છે, તેમનાં વૃક્ષનાં પાંદડાં તીવ્ર ખડગની જેવાં છે.

પરમાધામીઓની વેદના-અસુકે નરક સુધી.

અતિ શેદ્ર પરિવ્રાગતા ધણી પરમાધામીઓ, અતિ કંટકવાળકને ખાટે, આ લુલને અનંકવાર અતિ તીક્ષ્ણ કંટકવાળા અલ્પિ વૃક્ષની આખાએ બાંધે છે તથા પાત્રવડે બાંધી આવેલા છે એવું છે. અતિ અસહ્ય કોઈકાને વિષ ધાલી નિર્લયતાથી લીની પેઠે પીડે છે. આમનામા પરમાધામી, નારકને આત બનાવે છે તથા અબલનાના પરમાધામી આતરૂપે તેને લોં- ન પાટે છે. વિકાળ દાંતથી લુર્જ વસતી પેઠે ચીરે છે. ની પેઠે હેડે છે, તથા અનેક પ્રકારની કર્મના કહે છે. કની પેઠે ખગત્તા રથમાં બેડે છે, મહિપની પેઠે વેકિય કરેલા

નારના સરીવાત રૂપિય, માંસ, ઘાસ, આમરિં કાન, ખા
 માંડેલી કાંઈ પણ પાત્ર તરી પડતું ઉંડ, પાન, બિંદુરિય
 સરેકા હોવાથી અન્નપાનવાળી દુર્મિયવાળું વૈદિક ધર્મી છે
 તેમજ દેહની એક જડી મનુષ્ય કોઈના આપે તે તેની દુર્મિય
 કાંઈક માનુષો મનુષ્ય પામે અરેક પામરાતી માંડીની દુર્મ
 અરપિ અરપિ કોઈ વખતે આવે છે, અરેકે એમનુપવાય
 પામરાતી દુર્મિય માંડીએવીય કોઈ સુધી પહોંચે છે. જ્યોતેમો
 નાંડ, રામ, રાજાપિતવાયા, પાસ તેવે જોઈ દુર દેખાવે
 કાંઈક મોંઘાના કાલકાંડ કરતી જીવવાયા, હવેલ સમાન
 લીલજી વાસા સાનવાયા ઉંચા, નાન, પીના કાલવાયા, તરિક
 નાનવાયા રામ દુર્મ નાનવાયા પાસ અનિ અવાનક કોઈ
 છે, તે સ્વરૂપ દેખી, માનવી ૪ જના સમાન નાંકે તેવું છે.

જે મનવા 'માતી મુની અન ન્યા' રીડીના કાવ્યો ન
 સંખ્યા ૨૨ છે તેના ઉપગ્રહવાળા ૭ મનુષ્ય કોઈના એ અર્થ
 અર્થેકામ - અન મનવા છે ૧ નાંકવા અન રાત્રી ઉપજી તરી
 પડના મનવા ૧૨ છે મનુષ્ય કોઈના ૪ ૬ અનિ રીડીના
 મનવા છે ૧ - ૨ થી અન રાત્રી ૬ છે નાન, રવાન અર્થ
 રીડી મનુષ્યના ૪ ૬ ૧ ૭ ૮ ૯ ૧૦ ૧૧ ૧૨ મનવા રૂઝ
 માન મનવા રૂઝ છે ૧ ૨ ૩ ૪ ૫ ૬ ૭ ૮ ૯ ૧૦ ૧૧ ૧૨ પાસ
 હવેલનાની નાન ૪ ૫ ૬ ૭ ૮ ૯ ૧૦ ૧૧ ૧૨ ૧૩ ૧૪ ૧૫ ૧૬ ૧૭ ૧૮ ૧૯ ૨૦
 અન ઉંડ જેન કાન અન ૬ ૭ ૮ ૯ ૧૦ ૧૧ ૧૨ ૧૩ ૧૪ ૧૫ ૧૬ ૧૭ ૧૮ ૧૯ ૨૦
 માન ૧ ૨ ૩ ૪ ૫ ૬ ૭ ૮ ૯ ૧૦ ૧૧ ૧૨ ૧૩ ૧૪ ૧૫ ૧૬ ૧૭ ૧૮ ૧૯ ૨૦

ચીર છે, કુહારી છે, વાંચણી છે, બાંચણી વીર છે, મૂળીમાં પથરો છે, ઉદારિક પર્યેષાનને છેડે છે, લોટ છે, આંખને ઉપાટે છે, કાઠમાં ચરે છે, કાઠમાં નાંખી સંધે છે, કાણીમાં કાણી પીંચે છે; અને મુદનરે કરી મુદન કરી ખંડખંડ કરી નાંખે છે. તથાપિ તે ખંડખંડ થયેલો દેહ-જેમ, પારાનાં દીર્ઘાંશ થયેલ પૃથક્ પૃથક્ ખંડ પુનઃ એકત્ર થઈ જાય છે, તેમ ખંડ ખંડ થયેલો દેહ નારકના શરીરમાં મળી જાય છે. આશુખ્ય પૂર્ણ થયા વિના મરણ થતું નથી. નરકમાં જો કે તિર્યચ નથી, લોપણ, નારક, વેદિયલખીએ કરી, તિર્યચ રૂપ ધારણ કરે છે. પૃથક્ પૃથક્ શરીર ધારણ કરવાની સક્તિ નથી, પણ એક શરીર અનેક રૂપ ધારણ કરી અનેક પ્રકારની વેદના ઉપ-ભાવે છે. નારક શુભ કરવા ધારે પરંતુ શુભ કરી શકતું નથી. પેલાને તથા પારકાને દુઃખદાયક વિક્રિયા કરી શકાય.

નરકમાં મારવાને નરવાર, મૂળી, બાણ, ખડ્ગ, કે મુશ-ગાદિ આશુદ્ધ નથી તથા રાધવાના, તળવાનાં, પીડવાનાં, શીર-વાનાં ત્યાગનાં નથી, પણ તેવા પ્રકારના દુઃખદાયક દાયરવભાવ છે. ત્યાં હુખદાયક સામગ્રી સ્વપ્નમાં પણ નથી. નરકની દુઃખ-દાયક સામગ્રીના અનુભવ કરાવવાને સમસ્ત લોકમાં દોષ પણ વસ્તુ દેખાતી નથી, તથાપિ એનું નામ માત્ર વર્ણન કર્યું છે. નરકના દુઃખને તો આશ્વત્ત ભગવાન બાંધે છે, તથા નારક હોય તે સોભાવતાં છુપા બાંધે છે.

વળી નરકમાં અંધાખરીપાદિક અસુરકુમારો

પીવાઈ જવું, નહાવા ધોવામાં વપસવું, છિદ્રમાં પેસી જવું, કડવાશાદિમાં ખીંચની સાથે મળી જવું. ઇત્યાદિ અનેક કાર્યોમાં અપકાયીક લુવોની કોણ રક્ષા કરે છે? વળી ત્યારે ધગધગતી ચૂનાની ભટ્ટીમાં, તપેલ ધાતુ-પાપાણાદિને જુઝવવામાં, ઉનાગામાં તપી ગયેલ જમીન અને ધુળપર તથા ધગધગતા અંગાસ, લાકડા કે લોહાપર પાણી છાંટવામાં આવે છે, ત્યારે ઘોર શબ્દે ચીસ પાડી ચોપાઈ બચે છે, તે વખતે અપકાયીક લુવોની કોણ રક્ષા કરે છે? ધગધગતા અંગાસઓનું કચરાવું, ફૂટાવું, જુઝાવું, છેલ્લાવું. ઇત્યાદિકાર્યોમાં અગ્નિકાયીક લુવોની કોણ રક્ષા કરે છે? વળી વાયુકાયમાં પર્વતોની સાથે અથડાવું, વ્યામઠાની ધમણથી અગ્નિમાં ધમાવું, વીંજણા, પંખા કે વસ્ત્રથી ભટકાવું, વૃક્ષના ઝપાટાથી અથડાવું ઇત્યાદિ કાર્યોમાં ઘોર દુઃખ લોગવે છે, ત્યારે વાયુકાયીક લુવોની કોણ રક્ષા કરે છે? વનસ્પતિકાયની અંદર સાધારણપણામાં (અનંતકાયમાં) અનંત દુઃખો છે તે તો પ્રત્યક્ષ જ્ઞાનીજ બાલે છે; પરંતુ પ્રત્યેક વનસ્પતિનાં દુઃખ તો જુઓ. વનસ્પતિને કાપે છે, છંદે છે, છોડે છે, સમારે છે, છૂંદે છે, ફૂટે છે, પાંદડાં આદિ અંગોપાંગ તોડે છે, ચાપુથી ચીરે છે, રાંપે છે, બાફે છે, તેલ-ધીમાં તળે છે, હમકાવે છે, પત્થરપર વાટે છે, ખરલમાં ઘસે છે, ઘૂંટે છે તથા રગડે છે, પાણીમાં ઘાલી પીણે છે, આખીને આખી હાલ ઉતારે છે, ચીરી મીડું મરચું બરે છે, તળે છે, તડકે સૂકવે છે, કાચરી (સૂકવણી) કરે છે, ઇત્યાદિ કાર્યોમાં વનસ્પાતકાયીક લુવો

પર દુઃખ જાનવે છે; કારણ કે એકેદ્રિયપર્યાયમાં જોતવાને મ્હેંદુ (વાંચ) જોવાને આંખ, સાંજળવાને કાન, આદિ દ્વિયો નથી. (અન્યથા) માત્ર એક સ્પર્શદ્વિય હોય છે. ત્યાં કંઈ રહુક નથી, તે બિચાજ્યોની કાને થયા આવે છે? વળી અનંતકાળ સુધી ધેર દુઃખમય એકેદ્રિયપણામાંથી નીકળવાપણું નથી, ત્રિધ્યાત્મ, અન્યાય અને અજ્ઞાતિ પાપકર્મોના પ્રભાવથી તે હવેના મધ્ય જ્ઞાનરિચુવ નાથ થયેલ હોય જરા માત્ર પર્યાયજ્ઞાન હોય છે. કારણ કે આત્માની એ બધી પ્રભાવશક્તિનું સુખ નાથ પામી બાપ તે હવ જડ, અચેતન જેવો થઈ બધા; તેથી જરા માત્ર જ્ઞાનની સત્તા એક સ્પર્શેદ્રિયના દ્વારથી જ્ઞાનીઓને બલુવામાં આવે છે. હે બળ્યો! જ્ઞાનીઓને એજ સ્વચ્છતન જોય છે કે "રસના દ્વિયના સ્તોક (થોડા) રસની આવર અનંતજીવની દિંસા ન કરે! ન કરે!!

વચ્ચદાય—જે હવેના હાંવેથી તડકે અને તડકેથી હાંવે બાપ-છે, અગર ત્રાસ (ભય) પામે છે, તે વચ્ચદાયીક હવે છે. તેમાં એકદ્રિય, તેજદ્રિય, ચેરેદ્રિય, અને ચંચેદ્રિય ગણાય છે. વિદ્યવચ્ચ હવેને હજ્જા, નાચીક અને ચહુ દ્વિયની પ્રાપ્તિ થાય છે. હજ્જા દ્વિયથી, તીવસુધા તૃપામય વેદનાને લીધે, લટ, કીડ, કીચી. માંખી, મકોડ, આદિ હવેના પાતાનાં મ્હેંદાં કાઢી આહાર ચોષવા, રસમાં, અગ્નિમાં કે જળમાં પડે છે, તેથી તથા પવન, વરસાદ અને વચ્ચના હપાટાથી મરાણ પામે છે. ચકલી, કાનગાદિ પક્ષીઓ ચાંચથી તેમને વીળી ખાય

અન્ય વિદ્યેય, વિવેચકીને આજા ફેળી તેમને માનસિક દુઃખ
 ઉપજાવે છે. કદાચિ ખીલ્લાના ખોલકમાં મોડું પાડવા બધ
 ઉ તેા પરીણામ પ્રદાર જમવા પડે છે. એમ અતિશય ક્રુધા,
 દુષ્ટાનું દુઃખ એમવે છે. વર્ષાઋતુમાં પાલ, ચાચા પુષ્કળ થયેા
 હોય, પણ ઘઘવા બધ ત્યાં ડાલ, મમ્બસાદિ પાપના ઉદયથી
 વીકલુ ઠાંજથી ચટકા બરે છે, તેથી માસમા મોડું ધાલી યાગ્રત્
 નથી. વળી આખમ્મ, દાનમા, અને ઉપરચ ઉદ્વિચમાં દુઃખ
 દેવાવાળી મોટી જમાઈઓની ઉપત્તિ યવાથી તેઓ મર્મસ્થાન
 માંથી બધું લોટી ચૂસી લે છે. જમીન ઉપર સુવા બધ ત્ય
 પણ જુઝ્યા આદિ જાંતુઓ પીડા આપે છે. નિર્દય રજારી
 ભરવાટ વગેરે લોકો વરતવા જન્મેલા બકરાને નિરપાય બાક
 વગલમાં, ઘેરની વાડમાં કે ખાડમા ફેંલી ચાલતા પાય ।
 નિર્જનવનમાં તે બિચારા બસાયા પાડી જુઝ્યા વરસ્યા મર
 પામે છે, અગર બીજા શિકારી જનાવરો આવી તેમને મા
 ખાય છે. તે બિચારાઓને એક યોનીમાંથી નીકળી બીજા રે
 નીમાં ઉપજતું પડે છે. તેમજ ઘેરાંઓને પણ પેંચાની લાલ
 કસાઈને ત્યાં પાળી યોથી મોલા કરી બેંચે છે, ત્યાં તે બિચ
 અવાચક છુલે ભેં ભેં કરી બસાયા પાડી પોતાના કોમળ ન
 ઉપર છસાના કારીલા સદન કરે છે. વળી જગદ આદિ જ
 વરોનાં નાક વીંધી, ફેંટી, સાંકળની નાથ ચાલે છે; તેથી ૧
 ધીનપણે બચાઈ રહેવું પડે-છ. તેમને તેમની ધરજાત
 કરવા કરવા કે ચરવાઈ મળતું નથી. તાપમાં, ટાકમાં

મરે છે, કોઈ એમ જનિત જ્વર (લાવ), ખાંસી, અતિસાર, મરે એ અનેક પ્રકારના જાત પીત કરે, જોખર, કોઈ હંતશૂળ, નેત્રશૂળ, કર્ણશૂળ, મસ્તકશૂળ, ઉદરશૂળ, આદિ ઘોર રોગના સમસ્ત પર્વાયથી ભોગથી મરણ પામે છે. કોઈ અમથી અંધા, બહેરા, મુંઝા ને જોખણ હોય છે. કોઈ હાથ પાદાદિ અંગથી રક્તિતપણે જન્મ પૂરણ કરે છે. કોઈ કેટલીક જાતની જનિત કપા પછી કર્મોદયથી આંખના, બહેરા, કાંઈ કે અંગ યાં, પરાધીનપણે માનસિક અને શારીરિક દુઃખ ભોગવે છે. કોઈને લોહીવિકારથી કાક, ખરજ, વિસ્ફુટક કે ચાંચ થાય છે. તેથી હાથ, પગ, આંગળાં, નાકાદિ ગળી જાય છે. ગૃહસ્થો ! કર્મના ઉદયની મહત્ત્વ ગતિ છે.

કોઈ અંતરાયકર્મના ઉદયથી નિર્ધન થઈ નાના પ્રકારનું દુઃખ ભોગવે છે. કોઈને રહેવાને ઘર પણ મળતું નથી, તેથી રસ્તામાં ત્યાં ત્યાં પડ્યાં રહે છે. કોઈને અતિ જુનાં, માંદાં જાતનાં વિનાનાં સાંકડાં, સાપ, ઘેા, વીંછી આદિ પ્રાણીઓનાં હરવાજાં ઘર હોય છે, તથા પાસે ચંદાળાદિ કુકર્મીઓનો વાસ હોય છે. વળી કોઈને દુષ્ટ વ્યસની, દુરાચારી, મહાપાપી અને નીચ કૃત્યના કરનારા બાધઓનો સંયોગ થાય છે. કોઈને એક કરતાં વધારે સ્ત્રીઓ હોવાથી આખો દહાડો ઘરમાં કંકાસ ને કલ્યાણ થાય છે. કોઈને સ્ત્રી હોતી નથી, તેથી તેના વિના જીવન વૃથા માની, તેની તૃષ્ણાથી દુઃખી થાય છે. કોઈને અતિ દુષ્ટ, બળિયારીથી, કંકાસથી, મર્મ ઉઘાડ કરવાવાળી, તથા મહા

પડવું પડે છે, એમ કુટુંબી જનોનાં અનેક દુઃખો અનેક લોકો
હોય છે. વળી કોઈને લેણી, અવગુણગ્રાહી, અન્યાયી, દોષી, નીર
અને મૂર્ખ સ્વામીની સેવા પ્રાપ્ત થાય છે. કોઈને કુલાદિ, ઊં
ઉઘાડાં કરવાવાળા, અપ્રમાણિક સેવકનું મળવું થાય છે. અધર્મી
સ્વાર્થી અને બેવચની સલ્લની નોકરી તથા તેના સંબંધમાં રહેલું
દુઃખ અને અંતિ નીચ કૃત્ય કરનાર મંત્રી, અને ઠાંઠવાળા
સમાગમ થવો, કુદા કલેકેનું લાગવું, અપચદ થવો. દુઃખાદિ
અનેક દુઃખો આ દુઃસમકાળના મનુષ્યોને બહુ પ્રકારે પ્રાપ્ત
થાય છે.

જન્મ દુઃખં, જરા દુઃખં, રોમાય મરણાણિય;

અહો દુઃખં હુ સંસારો, જય કીર્તિ જંતુજો.

(વેદામ્બસતક.)

ભાવાર્થ—હે આત્મન! તું વિચાર કર કે, આ લવ લ્ય
રથી જન્મે છે, ત્યારથી તે મરણપર્યંત કેવળ દુઃખમાં જ વર્તે
છે. કેમકે જન્મલી વખતે જેમ, જન્મરકામાંથી સોની સોના
રૂપાના તારને જેથી કાઢે છે તેમ, માતાના યોનીદારમાંથી નીક
ળતાં અતોલ દુઃખ પ્રાપ્ત થાય છે. વળી મરણનું દુઃખ પણ અતિ
અતિ છે. હવે જન્મ મરણનાં દુઃખોની વચ્ચેનાં દુઃખો અનેક
પ્રકારનાં છે. જેમકે, બાળપણમાં બાળકને બોલતાં નહિ આવ
ડવાથી તેને કાંઈ દુઃખ થાય છે ત્યારે તે રૂએ છે, તેથી તેને
માબાપ કાંઈને બહાર કાંઈ ઉપચાર કરે છે, પણ તે તેને યુખને
બહાર દુઃખરૂપ થાય છે. વળી જીવનનીમાં માની લીધેલાં સંસાર

દેવાંગનાને માટે પરસ્પર લટે છે. હલકા દેવોથી ઇન્દ્રાદિ મહાદેવિક દેવતાની સભામાં પ્રવેશ કરી શકતું નથી, તેથી મોટા માનસિક દુઃખ થાય છે. તથા આયુષ્ય પૂર્ણ થવાથી દેવકોટ માંથી પોતાનું પડવું બાંધી જે દુઃખ અને વિઘ્ન થાય છે તે તો દેવળી ભગવાનજી બાંધે છે; અગર દેવપર્યાય લોગવતે શુભ બાંધે છે.

ધી ધી ધી સંસાર, દેવો મરિચ્છ જં તિરી હોઈ;

મરિચ્છ રાયરાયા, પરિષ્વરિ નિરય જાલાઈ.

(વેદાન્ત શ્લોક.)

ભાવાર્થ-કોઈને એક વાર ધિક્ષર, કોઈને બે વાર ધિક્ષર અને આ સંસારને તો ત્રણ વાર ધિક્ષર કહ્યો. તેનું કારણ એ છે જે, દેવતા સરખા મહા સિદ્ધિવંત પણ મરીને તિર્યચગતિને વિષે અથવા પૃથ્વીકાય આદિમાં પાપાણુપણે ઉત્પન્ન થાય છે. આ શું ઓણું આશ્ચર્ય છે !! તથા છ ખંડના લોકતા, ચોસક હલાર સ્ત્રીઓના પતિ, ચોરાખી લાખ હાથી, ચોરાસી લાખ પોદા, ચોરાસી લાખ રથ, છન્નુ કરોડ પાયદળ, નવનિધાન, ચોદ રત્ન, સોળ હલાર જહા, તથા બગીચા હલાર સુકુટબંધ રાજા જેની સેવામાં રાત દહાડો હાજર છે, એવા ચક્રવર્તિ રાજા પણ મરીને નરકની જ્વાળામાં ઉત્પન્ન થાય છે. અહો ! હો !! માટે હે દેવાલુપ્તિયો ! આ સંસાર એકાંત દુઃખમયજ છે. એમાં હગાર માત્ર પણ જ્ઞાનીઓએ મુખ કહેવ નથી, એમ નિશ્ચયથી કાઢ્યો.

બહિર્દુઃખને દુઃખ માન્યું છે, અને મહા અધોગતિરૂપ અનંત દુઃખને બહિર્ભાવ મોહિનીથી સુખરૂપ માન્યું છે, એ કેવી જામ વિચિત્રતા છે. આત્મચારિત્રનું દુઃખ તે દુઃખ નથી પણ, પરમ સુખ છે, અને પરિણામે અનંત સુખની પ્રાપ્તિનું કારણ છે. તેમજ ભોગ વિશાસનું સુખ તે ક્ષણિક અને બહિર્દૈર્ય સુખ તે કેવળ દુઃખજ છે. અને પરિણામે અનંત દુઃખનું કારણ છે. માટે આત્મ ચારિત્રાદિ શુદ્ધાચરણને ધારણ કરી પરમ સિદ્ધિદાયક સિદ્ધગતિને પામે.

શાર્ફુલ્લવિકિરિત ઇંદ્ર.

તિર્યચાદિ નિગોદ નારકિ તણી, જે યોની યોની રહ્યાં;
જીવે દુ ખ અનેક દુર્ગતિ તણ્યા. કર્મ પ્રભાવે કલ્યાં;
યા સંયોગ વિયોગ રોગ બદુધા. યા જન્મ જન્મે દુઃખી;
તે સંતાર અનાર બાપિ દંડવા, જે એ તજે સો સુખી.

ઈંદ્રવજ્ર ઇંદ્ર

જે દીન તે ઉત્તમ બાનિ બાએ,
જે દુઃખ તે મધ્યમ બાનિ બાએ;
મયુ મોહ મેનાય મુનિદ્ર બાએ,
ન્યં મંત્રુ સરી પુર વણ બાએ.

(શ્રી કલ્યાણમળ)

ત્યારે આ લવને શુભ કર્મનો ઉદય થાય છે, ત્યારે પોતે
તમ લાલ, કુળ, રૂપ, જાન, વિદ્યા, સભ્ય, લક્ષ્મી, એમ
કર્મચરપણું, ચક્રવર્તિપણું, દેવપણું, ઇદ્રપણું વધા જગતપૂજ્ય
ધર્મચરપણું સંપાદન કરી એકલો જ નિર્વાણપદને પામે છે.

એવડે સાર એ છે કે આ લવ એકલો આવે છે, એકલો
જાય છે, જન્મ, જરા, મરણાદિનાં દુઃખે પણ પોતે એકલો જ
સંકલ્પ કરે છે. એમ સમગ્ર કુટુંબીજનોનો વધા પરિચરનો મમત્વ
પ્રતી દે. ખરે! લાગ્યાં મળવાથી જાણી ઉપાધિ થાય છે. અહો
વેતન! તું માન કે એકત્વમાં જ લારી સિદ્ધિ છે. આ સંસારમાં
અનંત લુપ્તોના સંબંધમાં તારે ઉપાધિ સોમવચનું શું અવશ્ય
છે? તેનો ત્યાગ કર, અને એકત્વમાં પ્રવેશ કરી, નમી સર્ગાર્પિની
માફક એકત્વને જ કલ્યાણકારી લાણી પરમાત્મ સંપાદને પામ.

ઉદવચ્ચ.

પુણ્યે એકલો લવ સ્વર્ગ જાએ,
પાપે એકલો લવ નર્ક જાએ;
એ લવ જ આવ કરે અહેલો,
એ જાણીને તે મનતા મહેલો.

ઉપાસતિ ઇંદ.

એ એકલો લવ કુટુંબ ચોએ,
કુખી દુઃખી તે તર વિચ ચોએ;
સી હાથ દેખી વલયો અહેલો,
નમી પ્રભોધ્યો તિલુધી વહેલો.

(શી ૧૬૨૨૧૫૫.)

૫. અન્યત્વભાવના.

સાદુર્ગવિકીરિત ૭૬૬.

ના મારાં તન રૂપ કાંતિ સુવતી, ના પુત્ર કે જાત ના,
 ના મારાં ભૂત સ્નેહીએ સ્વજન કે, ના ગોત્ર કે જાત ના,
 ના મારાં ધન ધાન યોવનધરા, એ મોહ અજ્ઞાતવના,
 રે! રે! હવ વિચાર એમજ સદા, અન્યત્વદા ભાવના.

(શ્રીમદ્ યજુર્વેદ)

આ શરીર તે મારું નથી, આ રૂપ તે મારું નથી,
 કાંતિ તે મારી નથી, આ સ્ત્રી તે મારી નથી, આ પુત્ર તે મારો
 નથી, આ ભાઈએ તે મારા નથી, આ દાસ તે મારા નથી,
 સ્નેહીએ તે મારા નથી, આ સંબંધીએ તે મારા નથી,
 ગોત્ર તે મારું નથી, આ જ્ઞાતિ તે મારી નથી, આ લક્ષ્મી
 મારી નથી, આ મહાલય તે મારાં નથી, આ યોવન તે મારો
 નથી, અને આ ભૂમિ તે મારી નથી. માત્ર એ અજ્ઞાનપણને
 મોહ છે. સિદ્ધગતિને સાધવા માટે હે હવે! અન્યત્વને બોધ
 આપનારી અન્યત્વભાવનાનો વિચાર કર, વિચાર કર.

મિથ્યા મમત્વની જમણા ટળવા માટે, અને વૈરાગ્યની વૃદ્ધિ
 માટે પ્રભાવથી મનન કરવા યોગ્ય રાજરાજેશ્વર ભરતનું દર્શન
 અહીં આગળ દાંડ્યું છે.

ભરતેશ્વર.

ચક્રવર્તિની અનેક પ્રકારની સંપદથી વિભૂષિત શ્રીમાન
 રાજરાજેશ્વર ભરત પોતાના સુંદર આદર્શ-યુવનમાં વસ્ત્રાભૂષ

છે. જગત્તો એવો સ્વભાવ બાળી અન્યમાં (પરમાં) જે સમ દેખ ૩ તેનો ત્યાગ કર, ત્યાગ કર.

આત્મા સ્વભાવથી (મૂળથી) શરીરદિથી વિવક્ષણ થઈ નામય છે. દેહ-પુદ્ગલ વિનાશક અચેતન, -જડ છે. કારણ કે તે અનેક પુદ્ગલ પરમાણુઓના સમુદયથી બનેલ છે, પણ તે તમામ પરમાણુ જુદા જુદા વિખરાઈ જશે. અને આત્મા, ચેતન્ય, સ્વભાવ, અખંડ અવિનાશી રહેશે, તેથી સકળ સંબંધમાં અન્યપણાનો દૂર નિર્મૂલ્ય કરો. આત્માનો સ્વભાવ દ્રવ્યકર્મ, ભાવકર્મ અને મનોકર્મથી અન્ય છે. એમ બાળી અન્યત્વને ચિહ્ન કરી એકત્વને ભાવો.

ઉદિવન્ન.

જો આપણો દેહજ એ ન હોઈ,
તો અન્યકો આપણ મિત્ર હોઈ;
જે સર્વ તે અન્ય ઈલાં બાળી જે,
કે હો તિલાં હર્ષ વિપાદ કીજે.

૧

ઉપશ્વતિ.

દેહાદિ જે છુવ થકી અનેસ,
સ્વા દુઃખ કીજે તસ નાશ કેસં;
તે બાળીને વધણીને પ્રતોષી,
શુકોન્નત્રે સ્વાંગ ન સાર કીધી.

૨

(શ્લોક ૧૬૫૧૫)

સમ્યા પાછી દિશાને અને અમુલ્ય વસ્તુઓથી ધારણ કર્યાં.
 અને હવે આવી જોઈ પેનાની કાચા વિગેર આગળેના ઉપ-
 કરે તેમ કરીને સરખાવવામાં આવીને ચિંતાનુભવ થશે. અમુ-
 લ્ય સમર્થ મંત્રીઓ, મુજો, પંડિતો અને હજારો પાત્રો
 તમે એમ આગળે જોવી જવા છે. સરખાવેલે ઉપ, અમરો
 ને ખમાખમાથી વિગેર દોષો રહ્યા છે. તે વેળા પેટા પે ૩૧.
 તમે પાછા વિગેરે આગળ. અમુલ્ય-વસ્તુથી અનંદ પાન-
 વાને જાહેર જાણે ખેડ પામ્યા દેવ્ય જેવા રૂપમાં નેએએ અમુ-
 લ્યુઓ. નેથી અકર્ષણને પૂછુ-અલે! જાહેર! અર્થવેળા
 કર્યાં આ વેળા તમે બુદ્ધ રૂપમાં અમુ લુનાંબુ જેવું શું
 ધારણ છે? ને મને કહે અવધિજ્ઞાનનુભવે વિગેરે કહું "દે
 મહાશય! તે રૂપમાં અને આ રૂપમાં ભૂમિઅગ્રાસને દેર પડી
 ગયો છે." અકર્ષણને તે સ્પષ્ટ સ્તનભાવવા કહું. જાહેરને
 કહું, કે 'મહાશયધિગ્ન! પ્રથમ તમારી કોમળ કાચા
 અમુલ્યુત્ત્વ હતી, આ વેળાએ એરૂપ છે, તેથી ત્યારે અમુલ્ય-
 ત્ત્વ અંત હતું ત્યારે અનંદ પામ્યા હતા, આ વેળાએ એર-
 યુત્ત્વ છે ત્યારે ખેડ પામ્યા છીએ. અને જે કહું તેની
 કલ્પના કરવી હોય તો તમે હમણાં તાંબુલ ચુકા, તેપર જે
 બેસો તે તમારો અનંદ પામ્યા."

તેનાં વર્ષ અને રૂપ અતુપમ હતાં. એક વેળા શૈવર્મ ચ
 બામાં તેના રૂપનાં વખાણ થયાં. કોઈ એ દેવોને તેના
 રૂપી નહિ, તેથી ખાતરી કરવા વિપ્રરૂપે અંતઃપુરમાં ગયા.
 વેળા તેનો દેહ ખેળખયો હતો, તેને અંજે મઈનાદિ પદ્મોત્ત
 વિદેપન થતું હતું, એક નાતું પોતીયું પહેર્યું હતું. એવી રીતે
 તે સ્નાન મંજન કરાવવા બેઠો હતો. વિપ્રરૂપે આવેલા દેવતા
 તેનું મનોહર મુખ, કંચનવર્ણી કાયા, અને ચંદ્ર જેવી મંત્રિ
 ભેદને બહુ આનંદ પામ્યા. જરા માયું પુષ્પાંયુ, એટલે ચા
 વર્તિએ પૂછ્યું-તમે માયું કેમ પુષ્પાંયુ? દેવોએ કહ્યું-હે
 નરેન્દ્ર! અમે તમારું રૂપ નિરીક્ષણ કરવા બહુ અભિલાષી હયાં.
 સ્થળે સ્થળે તમારાં વર્ષ, રૂપની સ્તુતિ સાંભળી હતી. આજે
 તે વાત અમને પ્રમાણભૂત થઈ, તેથી અમે આનંદ પામ્યા.
 માયું પુષ્પાંયુ તેનું કારણ એ છે કે “જેવું લોકોમાં બોલાય
 તેવુંજ તમારું રૂપ છે.” એથી વિશેષ છે, પણ એાધું નથી.
 સનત્કુમાર પોતાના સ્વરૂપ વર્ણની સ્તુતિથી પ્રભુત્વ લાવી
 બોલ્યો. તમે આ વેળા મારું રૂપ જોયું તે બલે. પરંતુ હું
 જ્યારે રાજસભામાં વચ્ચાલકાર ધારણ કરી સિંહાસનપર બેસું
 છું ત્યારે મારું રૂપ અને મારો વર્ણ જોવાયોઅ છે. અત્યારે તો
 હું ખેળ જરી કાયાએ બેઠો છું. જો તે વેળા તમે મારાં વર્ષ-
 રૂપ જુઓ તો અદ્ભૂત અમતકાર પામો, અને ચક્રિત થઈજાઓ.
 તે સાંભળી દેવોએ કહ્યું. ત્યાર પછી અમે રાજસભામાં આવીશું.
 એમ કહીને ત્યાંથી ચાલ્યા ગયા. સનત્કુમારે સ્નાન મંજન

પણ માની લખને જોડે જી સરીર તે કું કું જોમ પાડીને તે
ઉપર મમલજીવ સખીને શું કયા મિત્રા હેરાન થાય છે.

પવિત્રતાના બે પ્રકાર છે. ૧ કૌટુંબિક, ૨ કોમોચર. કૌટુંબિક
પવિત્રતા આઠ પ્રકારે છે. કોઈની શુભિ અમુક મધ્યમણ, પુણ્ય
કોઈની અગ્નિથી, કોઈની પુષ્પથી, કોઈની સખીથી, કોઈની
માલીથી, કોઈની જગથી, કોઈની છાજીથી અને કોઈની કંઈક
પવિત્રતા થાય છે. જોમ જગતમાં આ દેહની પવિત્રતા જગત
મનાજેથી છે. પણ રજાપિત્ત જેવા, સરેવ હોદી પડી જા
મહત્તા, મહારોગની ઉત્પત્તિવાળા, પગના વિજસી જવાનો જેને
સ્વભાવ છે જોવા દેહની પવિત્રતા માનવી એ મિત્રા કર્મ
છે. મગમૂત્ર, નક, હાન, માસ, પડ અને પ્રહેષથી જેતું બધા
રણ દરમું છે. ત્યજાથી નાત જેની મનોદસ્ત છે, તે કાયાને
મિત્ર ખરે વિજમજ છે. સનત કુમાર જેવા અતિ પુન્યના ધણીએ
જેતું હંચમાત્ર માન કરું ને પણ જેથી સખામું નહિ તો તે
કાયામા હે! પામર પ્રાણી તુ શુ મિત્ર કરે છે. એ કિશિ
સ્તુતિપાત્ર નથી. આમ છતા પણ આગળ આ મનુષ્યદેહને
ખીલા બધા દેહ કરતાં સર્વોત્તમ કહેવો પડશે. એનાથી સિદ્ધ
મતિની પ્રાપ્તિ છે. તે વાતની સિદ્ધતાને માટે અહીં નામ બ્યા
ખ્યાન આપ્યું છે.

આત્માના શુભ કર્મનો જ્યારે ઉદય થાય છે, ત્યારેજ તે
મનુષ્યદેહ પામે છે. મનુષ્ય જોડે જી હાથ, બે પગ, બે આંખ,
બે કાન, એક શુભ અને એક નાકવાળા દેહનો ધણીજોમ નથી,

પણ એનો મર્મ જુદો છે. જે એમ માનવામાં અવિવેક કરીએ
તો પાછી વાતરને મનુષ્ય ગણવામાં દોષ શો ? એ વિચારએ
તો એક પૂછડું પણ વધારે પ્રાપ્ત કર્યું છે, પણ એમ નહિ.
મનુષ્યપણનો મર્મ આમ છે. વિવેકબુદ્ધિ જેના મનમાં ઉદય
પાતી છે તેજ મનુષ્ય. જાણી જાણા એ સિવાયના દિપાદકપે
પ્રમુદ છે. પડિત પુરો નિરંતર એ માનવપણનો આમજ
મર્મ પ્રાપ્ત છે, વિવેકબુદ્ધિના ઉદયથી મુક્તિના ચલમાર્ગમાં
પ્રવેશ કરાય છે, અને એ માર્ગમાં પ્રવેશ એ માનવરેહની
ઉત્તમતા છે. તોપણ તે રેહ કેવળ અશ્રુચિમયજ છે. જેના
સ્વભાવમાં અન્યત્ર નથી એમ નિરંતર સ્મૃતિમાં રાખવું ઉચિત છે.

આ રેહની લોકોત્તર પવિત્રતા એ છે કે કર્મભગને ધોઈ
શુદ્ધ આત્મસ્વરૂપમાં સ્થિર થવું, એ પવિત્રતાનું કારણ રત્ન-
ત્રયીભાવ છે. રત્નત્રયીતા ધારક, પરમ સામ્યભાવવાળા હય
યતિ ધર્મ સંયુક્ત મુસાવું છે. જેના સમાગમથી અમૂર્તિક આત્માના
મહીન કરનારા મિશ્વાત્વ, વિષય, કષાય, રાગદ્વેષ
યર્ષ મુદા-માની પ્રાપ્તિ થાય છે. માટે આત્માને
સચ્ચાદિ કર્મભગ વળગેલા છે તે દૂર કરવા રેહ
તણ અશ્રુચિલાવના ભાવો

ગીતિવૃત્ત

મળની, રોન જણનું નિવાનનું ધામ;
જિને, માન ત્યજીને કર સાર્થક આમ.

(શ્લોક ૨૪/૫૬)

૭. આશ્રવભાવના.

માત્રિની વૃત્ત.

ઈદિ અવિરતિ મિથ્યા યોગ પાપાદિ સાધે,
ઈણિ ઉણુ બલ જીવો આશવે કર્મ બાંધે,
કરમ જનકે જે તે આશવો જે ન રૂપે,
સમર સમય આત્મા સંવરી સો પ્રણુદે.

ભાવાર્થ—કર્મ આવવાનું કારણ આશવ છે. જેમ સમુદ્રની વચ્ચે હિદ્રાણું વહાણ હોય, તેમાં પાણી ભરાઈ જાય, પરંતુ બારણું ખુલ્લું હોય તેમાં કૂતરું પેશી જાય, અથવા ચીકણા વસ્ત્રપર રજ થોંટી જાય, તેમ જીવ અવત, સોજા કપાય, નર નોકપાય, પાંચ પ્રકારનાં મિથ્યાત્વ, અને મન, વચન, ક્રયાની પંદર યોગ મળીને પાંચ આશવદ્વાર એટલે પાપનો પ્રવેશ કરવાના ગહનાજાં અથવા પ્રનાલ છે.

હિંસા, સભ્ય, અસ્તંભ, પ્રહાર્ય અને પરિમહનો ત્યાગ કરના મહાવ્રત છે; એટલે એ પાંચ પ્રકારના પાપનો એ પાંચ મહાવ્રતો સંયમધારી મુનિરાજને હોય. મહાવ્રતો દેશે ઉણાં હોય તો તેને અણુવ્રતો કહે.

જો પાંચ પ્રકારના પાપનો એક દેશે ત્યાગ તે પંચમતધારી આવકને હોય છે. કારણ કે ત્રમ વચન અને ક્રયાથી હિંસા કરવી નહિ, કરનારને સાફ કરી માનવું નહિ, એવો સ્થાવરની વિચૂપના પ્રયોજનના વચથી.

જુદામને એક દેશથી દ્વિતીયે ભાગ હોય છે. બાકીના ચાર મુલ્યમત અને ત્રણ શિક્ષામત મળી બાર મત છે. તે બારમત બારમ નહિ કરવાથી પાપને આશ્વ થાય છે.

કૌષ, માન, માયા અને લોભ એ ચાર કષાય છે. તે દરેકની અતિતાનુભંધી, અપ્રત્યાખ્યાની, પ્રત્યાખ્યાની અને અંત્યક્રમ એમ ચાર ભેદો મળી લોભ કષાય છે. ક્રીવેદ, પુરુષવેદ, નપુંસકવેદ અને દાસ્ય, રતિ, અરતિ, ભય, યોગ, બુદ્ધિ એ નવ નોકષાય છે.

પાંચ પ્રકારના મિત્ર્યાત્વ છે.

મન, વચન અને ક્રયાના મળી પંદર લોભ છે.

મન, વચન, ક્રયાના મુલ્યમુલ્ય પરિણામથી મુલ્યમુલ્ય કર્મને આશ્વ થાય છે. પરિણામની અભિગમ, હૃદયના વિરચની લોકુ-પણ, પારકું પત દરી લેવાની હિંસા, અભાવમાં પ્રવર્તન, અભક્તું બક્ષક, માત્ર ભવનનું સેવનું, પારકું ભુક્ત કરવાની મુલ્તિ હામથી, એવી એવી મનની પ્રવૃત્તિ થવાથી પાપને આશ્વ થાય છે. વળી પાત્રની પ્રત્યાજ્ઞા અને પરની નિંદા, દ્વિત્યારંભ કરવાવાળા, વિપશાનુવાય વધારવાવાળા, કષાયક્રમ અશિને સક્ર-માનવાવાળા, પર્મ વિરુદ્ધ મિત્ર્યાત્વ સ્વરૂપને પુર કરવાવાળા વચ-નેથી પાપને આશ્વ થાય છે. વળી વિદ્ય કર્મકારદિત સ્વયં-દાસથી દેહનું પ્રવર્તનનું, નદાઅરવની પ્રવૃત્તિ અને દેહની ભારવારના રહેતુ સ્થિતિ કલપેનથી પાપને આશ્વ થાય છે. ૧૫ એથી ઉઠી રીતે ભેદકે પાપ હૃદયેન્દ્રિય વિરમ સંભવ પ્રસંગે. ભેદકે વિવચથી વિરમ થતુ પદે. ૧૬૦ કષાયની હિંસા,

તપના બાર પ્રકાર છે. છ બાહ્ય અને છ અભ્યંતર તપ છે. અનશન, ઉલ્લોહરી, ત્રિશ્વસેપ, રસપરિત્યાગ, કાપકલેશ અને મુંઢીનવા. એ છ બાહ્યતપ છે. પ્રાયશ્ચિત્ત, વિનય, વેદા વચ્ચે, શાસ્ત્રપઠન (સ્વાધ્યાય) ધ્યાન, અને કાયોત્સર્ગ. એ અભ્યંતર તપ છે.

૧. અનશન—તેના બે પ્રકાર છે. ૧ થોડા કાળ મુખીનું. યાવત્ અવિત મુખીનું.

થોડા કાળ મુખીનું અનશન તેના ઘણા લોક છે. નોકાર પિરમી, એકામ્ભાનુ, આંબેલ, ઉપવાસ, અને એક ઉપવાસ માંદી હમ્મસી તપ મુખી વિવિધ પ્રકારના લોક છે, તેથી ઇં મહોન્મત્ત (બળવાન) થતી નથી. નિદ્રા એાછી ધાય છે. એાછી થવાથી જ્ઞાન, ધ્યાન અને સ્વાધ્યાય મુખેથી કરી ર છે, મારે છતી શક્તિ નહિ એપવનાં એકામ્ભાનુ, ઉપવાસ તપ કરવા. બીજું યાવત્ અવિત મુખીનું અનશન. તે પ્રકાર છે. ૧ પાદોપગમન ૨ જ્ઞાન પચખખાણ.

૨. ઉલ્લોહરી—એનો અર્થ એવો ધાય છે કે, પેદાં હાંસી હાંસીને ખાવું નહિ, પણ જે ચાર કવલ (કોળીઆ રહેવું. પુરુષને ૩૨ કવલનો અને સ્ત્રીને ૨૮ કવલનો આલ ધાય છે; તેમાંથી એકાદ બે કોળીઆ ઉભા રહેવું તે દ્રવ્ય હરી અને ક્રોધ, માન, માયા, લોભાદિ અરપ કરવા ઉલ્લોહરી કહેવાય છે.

ફરને તારનાર ને સકળ સુખને આપનાર એવા વિનયમં
કરતો નથી, ઉભટી સંસારી સુખની વાંચ્ય કરે છે. પણ
હવે ! તું આમાન્ય દુઃખ સહન કરી શકતો નથી, તો નીચે
દુઃસહ દુઃખ તારાથી કેમ સહન થશે ? ને પરલોકમાં તાર
શી ગતિ થશે ?

જહ ચિંતામણિરયણં, મુલહં ન હુ શોહ તુછ વિદવાણં

ગુણ વિહવચનિયાણં, ત્રિયાણ તહ ધમ્મરયણંવિ.

ભાવાર્થ—તુછ વૈભવવાળા હોયોને એટલે પશુપાળ જેવો
સ્વરૂપ પુણ્યવાળા પ્રાણીઓને જેમ ચિંતામણી રત્ન સુખે પામ-
વા યોગ્ય ન હોય; અર્થાત્ પુણ્યહીન હોયો જેમ ચિંતામણી
રત્ન પામી શકે નહીં, તેમ સમ્યક્ત્વાદિ શુભરૂપ વૈભવરહિત
એવા પ્રાણીઓ શુદ્ધ ધર્મરૂપ રત્ન પામી શકે નહીં.

સિદ્ધીતાણનરાણં, વિજ્ઞાણે તહ ગુણેષુ કુસલ્હતં;

મુહસચ્ચધમ્મરયણે, મુપરિરત્તે જે ન જાણંતિ.

ભાવાર્થ—જગતને વિષે જે પુરૂષનું શીરૂપ આતુર્ય, કળ્યા-
કૌશલ્ય, આદ્ય તથા આયોદ્ધિકને વિષે કુશળપણું ધર્મજ્ઞ વખ-
ણાય છે, એટલે રત્નાદિની પરીક્ષા કરવામાં યજ્ઞા યજ્ઞા કહેવાય
છે. તે પુરૂષો સુખકારી અને સત્ય એવા ધર્મરૂપ રત્નની પરી-
ક્ષા જો ન કરી શક્યા તો તેમના સચળા કહાપણુને અતિશે
ધિક્કાર થાઓ ! ધિક્કાર થાઓ ! ! ધિક્કાર થાઓ ! ! ! તે
સંબંધી શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે—એતેર કળામાં કુશળ એવા પ-

સુખે જવાય છે, તેમ ધર્મરૂપ રથથી મોક્ષ માર્ગમાં પણ જઈ શકાય છે; માટે ધર્મ તે પરમ રથ સમાન છે. જાણીને પરમ કલ્યાણકારી એવા જિનધર્મને વિષે ઉદયમ કે ઉદયમ કરો !!

બીજી ચાર ભાવના.

આ બાર ભાવના ઉપરાંત ધર્મધ્યાનની બીજી ચાર ભાવનાઓ છે. એટલે પોઠસ (સોળ) ભાવનાઓ પણ ગણાય છે. ચાર ભાવનાઓનાં નામ.

૧ પ્રમોહભાવના, ૨ મૈત્રીભાવના, ૩ કારુણ્ય ભાવના, માધ્યરથભાવના.

૧ પ્રમોહભાવના—પ્રમોહ એટલે આનંદ.

કોઈ પણ મનુષ્યને આપણા કરતાં લક્ષ્મીમાં, ગુણમ બુદ્ધિમાં, વિદ્યામાં, કળામાં અને જ્ઞાનમાં વધારે નીપુણ હોવી આપણે આપણા મનમાં પ્રમોહ લાવવો; પણ તેની અહેખા કરવી નહીં. કેટલાક શ્રીમંતાની અહેખાઈ કરે છે, અને કો પ્રકારે તેની શ્રીમંતાઈ નાશ પામે તેવા ઉપાયો યોજે છે. કેટલાક વેપારીઓ બીજા વેપારીની અહેખાઈ કરે છે; અને આકે કને કહે છે કે તેનો માલ જુનો, સડેલો તથા નકલી છે. વર્ગ ઓછું આપે છે. એમ અસત્ય લાવણ કરી આકેનો તેના પ્રત્યે કોઈ પણ પ્રકારે અજાવ કરાવે છે. કેટલાક દરબારી નોકરો એક બીજાની અતિશય અહેખાઈ કરે છે, તે એટલે સુધી કે

સર્વ લવલ્ય પ્રાણી પ્રત્યે નિર્ભય રીતે વર્તવામાં આવે તે તેમ
પણ દુઃખ થાય છે. ”

આ કારણથી જન, વર્તમાન અને ભવિષ્ય બે વચ્ચે કોઈ
મર્મ અપ્પત પુરુષોનો એજ વિષય છે કે, કોઈ પણ લવ
પ્રાણીને દુઃખ કેવું નહિ; કોઈનો વધ કરવો નહિ. તેમજ કો
કુરુપ થાપરવી નહિ; ને નેમનો જોડો ઉપયોગ કરવો નહિ. આ
પદ્ધતિના સ્વરૂપને જાણનાર નર્વસ પુરુષોએ કોયો કારણ અને સ્વ
તત્ત્વ થવું જાણ્યું છે કે “ કલકા પ્રાણીવર્તમા મનુષ્ય જોડકો
બુદ્ધિ ખીલેલી નથી તેણેજ જન અને દુઃખની પ્રાણી મનુ
ષ્યના જોડકો છે. ” આ કારણથી જાણનાર કુરુપ થાપરવી થાય

જ્યારે વિચારવંત થતો જાય છે, મારે માણસો પાલ પાલની
લુહિલાલ વિવિધ પ્રકારના વિચાર કરી શકે છે. હાલના સમ-
યમાં હજારમાંથી એવો એક પણ નહિ મળી શકે કે, જેના
દરેકે દરેક વિચાર અશુદ્ધ: પીત્તજોની સાથે મળતા આવે,
તો સર્વ બાબતના વિચારની એકતા માણુમ પડવી, એ તો
મહા મુશ્કેલ છે.

આ ઉપરથી જણાય છે કે, આપણાથી જુદા વિચારના
મનુષ્યે પ્રત્યે દેવ અને પિત્તારની નજરથી એવું એ ખરેખર
જયોગ્ય જણાય. મારે વિરૂદ્ધ વિચારવાળા મનુષ્યો તરફ મધ્યસ્થ
રૂઢિ અને સદ્નરીકતાથી એવું ને ઉત્તમ પુરુષનું કર્તવ્ય છે.
જે મનુષ્યે ઉજા જાવનાઓ દુઃખમાં લાખી લાંબો, તેઓ સર્વ
જગતને આપ સમાન ગણી શાન્તિ અને સખંતે રૂઢાવે કરશે.
જાણી સર્વ બહી સમાનભાવથી એશે, નેથી ઉપધિરહિત અને
અખ્યાખ્યાય મિત્રમુખને પામશે.

અધ્યાત્મભાષના.

જાહે પ્રજા ! એવી રીતે જાહેનિય જ્યારે જીવંત થશે ?
કે તારા જીવંતે અસ્થિરિત પ્રત્યે ઉત્પન્ન થાય ? તારા પ્રત્યે
અત્યંત જાણ પેદા થાય ? કે જેના પસારથી જો દુનિયા
ઉપરનો ભ્રમ જોડો થાય. તારા જીવંતે ઉપર પૂર્ણ થઈ જાય
થશે ? કે તારી જાણ હું જીવંતી અજાણી છે પસારપરજી
તારી ક્ષમા, તારી ક્રમ, તારી શાન્તિ, તારી શાન્ત, તારી પાન;

કેણુ હિ ? ને બારો આ વર્ષ સાથે સંજય કેમ થયો
 તપાસ નવ્ય છે કે જાતનક ? ને જાણું કે કાણુ ?
 વિચારો વિગતપૂર્વક અને યાંત્ર જાહેર કરીશ ? આ
 જાતનક તપાસી સિદ્ધાંતનો અનુભવ ક્યારે કરીશ ? ને
 તપાસ જાણ કરીશ ?

હે અનગન ! હું નવતપ બપોલે પણ નવતપમય ન
 ફેરવતમાન બપોલે પણ અંતરસાગુનો અભાસ કરતાં ન રહી
 અવિચારકંઠ વાંચ્યા, વિચાર્યા અને અવલોકયા પણ અં
 કડ ને ન તાજ્યા, ઇત્યા પાંચતેરેસક લોક વાંચ્યા, વિ
 પણ અતોદમય ન થયો; કમંચસ વાંચ્યા, પણ ભેંની પ્ર
 ને અલોનીશ વિચાર કરી પોતાનામાંથી તે પ્રકૃતિઓનો ત
 કરવા સમર્થ ન થયો. પણ સિદ્ધાંતો અને ચાલો વાંચ્યા પણ
 બધાં જાણેય થયાં. નવતપ કર્યો પણ સત્ય જ્ઞાન ન થયું. સદ્
 મળ્યા પણ રવચ્છંદે ચાલી કદામદ ન લખ્યો. હે સર્વજ
 આપનાં પરિચય વાંચ્યાં, લાંબાં પણ તે વાંચન-અવળ માત્ર યા
 કારણ કે “ બપોલે પણ નપોલે નહિ ” તેની માફક “ બપ
 પણ આદરું નહિ ” તેથી શું થયું ?

સર્વજ હિંસા કરે નહિ; તો હું સર્વજનો ઉપાસક થઈ કે
 કરું ? સર્વજ અસત્ય બોલે નહિ, તો હું કેમ અસત્ય બોલું
 સર્વજ અદત્ત હો નહિ તો હું સર્વજનો ગુન્ન થઈ અદત્ત કે
 લઉં ? સર્વજ બ્રહ્મચર્યનો જામ કરે નહિ તો હું કેમ કરું ?
 સર્વજ દ્રવ્યથી ને જાવથી પરિચિત રહિત હતા, તો હું

પરિચિત્ત કેમ સર્જી ? સર્વજ્ઞ કોપાદિ કૃપાય દરે નહિ, તો હું કેમ કરું ? સર્વજ્ઞ જ્ઞાતર પાપરચ્ચાનક સેવે નહિ તો હું તેમનો પુત્ર સહ તેમના શત્રુરૂપ એવા અદાર પાપરચ્ચાનકની સેવા કેમ કરું ? અહાહા ! ' કેટલી બધી મારી બૂઝ છે ? કે મારા પિતાના શત્રુઓને હું માન આપું છું, સંગ કરું છું, પણ હવે તેમ નહિ કરતાં મારે તેમનો ત્યાગ કરવો જોઈએ.

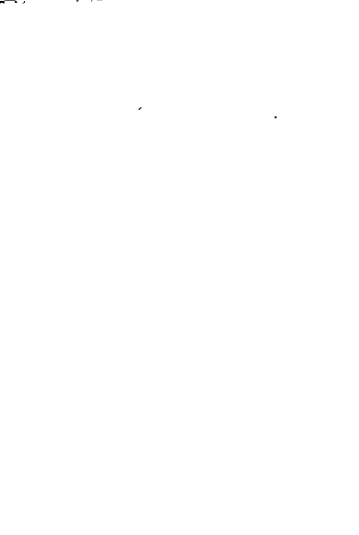
હે પ્રભુ ! તું કમળ, હું જમર, તું ચંદ્ર હું ચકોર, તું સૂર્ય હું સૂર્યવિકાસી કમળ, તું સૈન્ય હું સેવક. તું ધ્યેય હું ધ્યાતા. તું પિતા હું પુત્ર. તું શુદ્ધ હું શિષ્ય. તું દેવ હું ઉપાસક. એમ તારી અનન્ય ભક્તિ ક્યારે પ્રાપ્ત થશે ? હે પરમાત્મા ! આ સંસારમાં તારા વિના મારું કોઈ સર્જુ નથી; તારા વિના અન્ય કોઈ મિત્ર નથી; તારા વિના અન્ય કોઈ રક્ષક નથી; તારા વિના અન્ય કોઈ સમ્યક્માર્ગદર્શક નથી; મારે હું તારુંજ શરણ ગ્રહણ કરીશ; ને હું તારીજ સેવા કરીશ.

હે પ્રભુ ! તારાં વચનો સત્ય છે, મિથ્ય છે ને હિતકર છે. વળી તે મને પ્રમાણભૂત છે. હું તેને ક્યારે ગ્રહણ કરીશ ? આ કેમ આમ નથી કરતો ? એવો વિચાર મને આવશે ત્યારે હું વિચારીશ કે એ કર્મોધીન છે. આ કેમ નથી ભણતો ? આ કેમ આવાં કામ કરે છે ? એવા વિચાર આવશે ત્યારે હું તે કર્મોધીન છે એમ વિચારી તેની ઉપેક્ષા કરીશ; પણ નિંદા નહિ કરું. હું બદારનો ટોંગ ધારણ કરી દાંબીકપણું પરીશ નહિ. હું શુદ્ધ ભક્તિ યત્ન, પણ જોડો દગ ધારિશ નહિ. હું શુદ્ધ કર્મ કરીશ

પણ બહારની દેખાદેખીથી સમજ્યા વિના માત્ર નામના ખાતર ને ગાડરીઆ પ્રવાહની માફકે ધર્મકરણીને મલીન કરી નહિ, હે પ્રભુ ! તારા અથમને કલંક લગાડીશ નહિ. તારા વાણીને નિંદાવીશ નહિ. તારી આજ્ઞાનું ઉદ્ધેધન કરીશ નહિ. તારી સેવાનો અનાદર કરીશ નહિ, ને અશુદ્ધ પ્રરૂપક બન નહિનો રસ્તો લઇશ નહિ. સ્વાદ્વાદના રહસ્યનું સ્વરૂપ બાણવાન પ્રયત્ન કરીશ. તારી આજ્ઞાતના તજવાનો બનતાં લગી ખપ કરીશ. ગમ્મ, પંચ, મત, કે વાચ આદિનો કદાચહ મૂકી શુદ્ધ ધર્મ બાણવા ખપ કરીશ.

શુદ્ધ જ્ઞાન, શુદ્ધ વૈરાગ્ય, શુદ્ધ ક્રિયા, અને શુદ્ધ ભક્તિ ધારણ કરીશ નહિ; પણ સમ્યક્ જ્ઞાન સહિત ક્રિયા, ભક્તિ અને વૈરાગ્ય ધારણ કરીશ. અધિકારી પરત્વે ક્રિયા કરીશ; અધિકારી જોઈ વર્તીશ, અને અધિકારી થવા પ્રયત્ન કરીશ.

હે પરમાત્મા ! મનુષ્યભાવની દુર્લભતા મને જણાઈ છે, તેની અમૂલ્યતા મને સમજાઈ છે, માટે હું તેને વૃથા શુભાવીશ નહિ. વૃથા નિંદા, વિકૃત્યાદિ કરવામાં વખત આપીશ નહિ. આજસ પ્રમાણનો ત્યાગ કરી આત્મજ્ઞાન મેળવીશ. તારી આજ્ઞા મસ્તકે ચઠાવી શુદ્ધ સ્વરૂપનો વિચાર કરીશ. અન્ય દેવ, અન્ય ગુરુ, અન્ય ધર્મના દોષ જોઈ તેની ઉપેક્ષા કરીશ. તમારા માર્ગનો અનુભવ મેળવી અન્યને આપનો માર્ગ પમાડીશ. છેવટે સર્વ છુવ શુભી યાઓ એવી અહોનિશ ધૃતિ રાખીશ.

સહન કરે છે, ને સાચું વેર લેતો નથી, તેને ઉત્તમ ક્ષમાવાન કહેવાય છે. ક્ષમા સાથે ઉત્તમ વિશેષણ લગાડવાનું કારણ એ છે કે તે સમ્યક્જ્ઞાન સહિત હોવી જોઈએ, તે જણાવવા માટે ઉત્તમ શબ્દ વાપરેલો છે. ઉત્તમ ક્ષમા ત્રેલોકમાં સાર છે. ઉત્તમ ક્ષમા દુર્ગતિના દુઃખો દૂર કરવાવાળી છે. નર્ક તથા તિર્યચ એ બે અશુભ ગતિમાં ક્ષમાવાન ઉત્પન્ન થતો નથી. એક ક્ષમા ગુણ આવવાથી તેની સાથે બીજા અનેક ગુણ સમુદય ઉદ્ભવે છે, મુનીશ્વરોને તો ક્ષમા અતિ ઉત્કૃષ્ટ મિય છે. ક્ષમાના લાભને જ્ઞાનીજન ચિંતામણી રત્ન સમાન માને છે. ઉત્તમ ક્ષમા મનની ઉત્તવજતા કરે છે. ક્ષમા ગુણ વિના મનની ઉત્તવજતા કદાપિ હોતી નથી. વાંચિત સુખને અપનારજ ક્ષમા છે.

કોઈને છૂતવાની ભાવના આ પ્રકારે છે:—અન્ય કોઈ પોતાને દુર્વચનાદિ વડે દુઃખી કરે. ગાળદે, ચોર કહે, અન્યાયી, પાપી, દુષ્ટ, નીચ, ચંડાળ, કુતખી એવાં અનેક કોકોર વચન કહે ત્યારે જ્ઞાની એમ વિચારે કે મેં એને અપરાધ કયો છે કે નહીં? મેં એને અપરાધ કયો છે અથવા મગ દેવ મોહાધિન થઈ મેં એને દુઃખી કયો છે, દુઃખવ્યો છે, તો હું અપરાધી છું, જો હું અપરાધી છું તો મને ગાળ દેવી, પિછારવો, નીચ, ચોર, કપટી વિગેરે નામથી બોલાવવો યોગ્ય છે. આ ઉપરાંત ઠંડ દેવો તે પણ યોગ્ય છે. મારે ગાળ સાંભળીને ગુસ્સા કરવો ધટીત નથી. અપરાધીને નર્કે જઈને પણ સુખનું ફળ ભોગવવું પડે છે, મારા અપરાધથી દુઃખી થઈ તે દુર્વચન કહે

એ અજ્ઞાની બને સરખા થયા. માટે તત્વજ્ઞાનીપણું તોડું છે. વધારેમાં ઉદયમાં આવેલું પાપકર્મ તેને કયો વિવેકી જ્ઞાન કહેવાથી જોગવશે ? પૂર્વે જાણેલું ઉદય આગળું કર્મ કહેવાથી જોગવતાં નહીંન કર્મનો બધે થાય છે, વળી ઉદય આગળું કર્મ શેઠના અમરમર્યાપણું જાણી તે સમજાવથી સફળ કરવું જોઈએ. કહેશ કરશે તો દુઃખ અનુભવશે. ને નહીંન અધિક અજ્ઞાતાં વેદનીય કર્મનો બધે કરશે. માટે પાપકર્મ ઉદય આવે નિઃશંક થઈ સમજાવથી સફળ કરે.

જ્ઞાની આ પ્રકારે વિચારે કે દુઃખ માણસ નેવરૂપ અગ્નિને મળવશિત કરી મારી સમજાવરૂપ સંપદાને નાશ કરવા થાહે છે, એ હું આ પ્રસંગે અસાવધાન થઈ ક્ષમા છોડી દઉંશ તો ખરેખર સામ્યજ્ઞાવરૂપ ધર્મ તેમજ અપમશનો નાશ કરનારી થઈશ, તેથી દુઃખની સોજતના પ્રમંથમા આવધાન નહિંનું ઉચિત છે. જ્ઞાની મનુષ્યતો અસદ્દુઃખ વેડતાં છતાં પણ પૂર્વે જાણેલું કર્મ નાશ પામતું જોઈ જાનંદ પામે છે. કંટક સમાન વચનથી વિચાર હું ક્ષમાને છોડી દઉં તો હું અને કોપી બંને સરખા ગણાયા. એ દુરમન અનેક પ્રકારનાં દુર્વચન. માર, પીડા એવા ઉપસર્ગ કરી દુઃખ ન આવત તો, હું પૂર્વે નાંચવ કરેલા અશુભ કર્મથી કેવી રીતે છુટત ? ઉઠશે વેરીએ તો મારો ઉપકાર કર્યો છે. મેં વિવેકી થઈ છતાંમનના પ્રસાદથી સામ્યજ્ઞાવનો અજ્યાસ કર્યો, તેની પરીક્ષા કરવાને આ વેરી રૂપે કર્મ ઉદય આગળું છે. એ હું સામ્યજ્ઞાવ રૂપ મર્જા !માં નહીં રહેતાં ને ને રેલ

ઉપકાર કર્યો છે, જગતમાં કેટલાક એવા ઉપકારી છે કે પરહિ-
તાર્થે આત્મલોગ આપવાને તત્પર થાય છે. ધન પણ છેડે છે.
તો મારે દુર્વચન, બધનાદિ ઉપસર્ગ સહન કરવામાં શું જવનું
છે? મને દુર્વચન કહેતાં કહેનારને મુખ યતું હોય તો મને શું
ગેરલાભ છે? દુર્જન માણસ ક્રોધ કરી દુર્વચન કહે ત્યારે ધર્મી
પુરૂષ એમ વિચારે કે મને દુઃખ દેનાર દુર્જન માણસ પોતાના
પુણ્યનો નાશ કરે છે. સામે ક્રોધ નહીં કરતાં આત્મહિત ચિદ્ર
થાય છે. જો દુઃખ ઉપભવનાર પ્રત્યે સામે ક્રોધ કરીશ તો મારું
આત્મહિત નષ્ટ કરી દુર્ગતિ પામીશ. તે માટે પ્રાણનો નાશ થવા
છતાં દુઃખ પુરૂષ પ્રત્યે સામે ક્રોધ કરવો યોગ્ય નથી. એજ
સત્પુરૂષોની હિતશિક્ષા છે. આત્મહિત માટે ક્ષમા મદલ્યુ કરો.

સત્જન અને આત્મહિત સી પુરૂષ દુઃખ પુરૂષની કરેલી દુ-
ર્વચનાદિક પીડા મને થઈ છે તે પુણ્યોદયથી મારી પરીક્ષા માટે
આવી છે. હું ઘણા વખતથી વીતસરનો માર્ગ પામ્યો છું તો
હવે કોપાદિક નિમિત્ત પામી સામ્યભાવ રહે છે કે કેમ તેની
પરીક્ષા કરું. સામ્યભાવ સ્તુતિપાત્ર છે. તેજ કલ્યાણનું કારણ
છે. શાસ્ત્રાભ્યાસનું પ્રયોજન સામ્યભાવ છે. છતાં તેનો અભ્યાસ
કયો છતાં આત્મહિતસ્વી પુરૂષ સામ્યભાવ ન આણે તો તેનું
જલ્લેકું બ્યર્થ છે.

દુઃખના સર્થોએ ન આબ્યા હોય ત્યાં મુખી તો દરકોઈ ક્ષમા,
સત્ય તથા યોગ્ય શુભોપદેશ જણાય છે, પણ જેમ અંદન કુદાડે
કાપતાં છતાં સામે અપકાર નહીં કરતાં કુદાડા અને મુગધ

હું ધર્મને અપચય કરાવનાર થઈ દુર્મતિને પાત્ર થાઉં, ભગવાન પદનદી યુનિએ કહ્યું છે કે, મુર્ખ માણસે બાધા, પીડા, અપમાન, હાસ્ય, દુર્વચન કહેવા ઇત્યાદિ તિરસ્કાર કર્યા છતાં પણ ઉત્તમ પુરુષેનું મન વિકારી થતું નથી. તેવો શાંત ભાવ આણવે તેને લક્ષ્મી કહે છે. તે લક્ષ્મી મોક્ષ માર્ગમાં પ્રવર્તતા પુરુષો પરમ સહાયક છે. વળી વિવેકી આ પ્રમાણે વિચારે કે જો હું શાગ દેપરહિત સામ્ય દ્રષ્ટિવાન ઉત્તમ જુદિવાળો હોઉં તો પછી અન્યલોક મને ભલે ખોટો કહે, મારે, તેની કંઈ પરવા નથી, વીતરાગ દશા પામી આત્મ સુદ્ધિ પ્રાપ્ત કરવી ચોખ્ખી છે. જો મારા પરિણામ દોષવાન છે છતાં કેાઈ હિતસ્વી મને ભલો કહે તેથી હું ભલો નહીં થઈ જાઉં. જો મારા પરિણામ દોષરહિત છે છતાં કેાઈ વેરજુદિથી ખોટો કહે તેથી હું ખોટો નહીં થઈ જાઉં. કૃણ તો જેવાં કાર્ય કરીશ તેવાંજ પામીશ. જેમ કેાઈ કાચને રત્ન કહે અથવા તો રત્નને કાચ કહે તો પણ કિંમત તો રત્નનીજ આવશે, રત્ન કહેવાથી કાચની કિંમત અધિક કેાણ આવશે ? દુર્જન તો ખીજામાં દોષ ન હોય તો પણ દોષ સ્થાપન કરવામાંજ પોતાને સુખ માને છે. તેથી દુર્જન માણસ મારા અવિદ્યમાન દોષ લોકમાં યેરયેર જનસમુહ આગળ પ્રગટ કરી સુખી થાઓ. તેમજ ધનના અર્થી મારું સર્વસ્વ લઈ સુખી થાઓ. પ્રાણના અર્થી દુસ્મન મારા પ્રાણ હરીને સુખી થાઓ. સ્થાનના અર્થી સ્થાન લઈને સુખી થાઓ. હું તે સર્વ પ્રત્યે મધ્યસ્થ છું, સગદેપ રહિત છું, જગતવાસી સર્વ પ્રાણીએ મારા નિમિત્તે સુખી રહો.

થાય છે, તેથી તે પુણ્યવનોં વિકાર છે, તેમજ તે નાશવાન હું અવિનાશી છું, જ્ઞાન મય છું, અમૃતિક છું. મેં અનંત લમાં અનંતવાર જ્વલિ, કુળ બળ ધનાદિ પામી છાડ્યાં છે. હવે કઈ વસ્તુમાં પોતાપણું માનું? ધન, યોવન ઇંદ્રિયજન્યજ એ સર્વ નાશવાન છે. સ્વલ્પભંજુર છે. તેનો ગર્વ કરવો તે સરે પરિશ્રમવૃત્તું કારણ છે. આ સંસારમાં સ્વર્ગ લોકના મહા જીવાન દેવતાઓ પણ મરણ કરી એકેંદ્રિયમાં જઈ જાય છે. તથા કુકડા, શુકર, ચાંદલાદિક પર્યાયને પામે છે, તેમજ જીવતિ જેવા જે નવનિધિ, ચાંદ સ્તનના પારક તે પણ મરણ કરી એક સમયમાં સાતગી નર્કના નારકી થાય છે. બળભ નારાયણની પ્રભુતા નહ થઈ ગઈ તો પછી ખીજાની દરશા? જેની હબરો દેવતા સંચા કરતા તેનું પુણ્ય ક્યાં થયે તેમની પાસે એક પણ માણસ પાછી પાનાર નહીં, તો અન્ય પુણ્ય સંકિત છુપે શા આટે મરોન્મત થઈ જાય? જે ઉત્તમજ્ઞાનમાં પ્રધાન પુર્યો છે, તથા ઉત્તમ તપશ્ચરણ કરવામાં ઉચ્ચતી તથા ઉત્તમ ઘટ્યાર છે, જે પોતાના આત્માને અતિ નીચા માને છે, તેને માર્કવ ધર્મ પ્રગટ થાય છે મહરક્તિત વિનય ગુણ સર્વ ધર્મનું મૂળ છે. સમસ્ત જ્ઞાનાદિક ગુણ વિનય ગુણને લીધે પ્રગટ થાય છે. આટે જ્ઞાન હંચત્ય હોતો વિનયવાન બને. અજિમાની બની જ્ઞાન મેળવવા હંચત્યું તે આકાશના ફૂલની જેડે મિથ્યા છે. એ ઉજવવા થયા તથા વેર નાશ કરવા આહો તો મહ ત્યાગી નમ્ર (કેમજ) બને.

રૂપ, પદ્મ, પદ્મપદ્મ, પદ્મ, નહીં, હલુદલુ. (પદ્મપદ્મ) જ્યારે
 રોકાયેલાં ઉદ્ધતાઈથી કોઈનું અપમાન કરે નહીં, ઉદ્ધતાઈથી
 લેખણ અસિમાની રાજે નહીં, તેમજ બોલવામાં, ચાલવામાં,
 જા બેસવામાં ઉદ્ધતાઈથી વર્તે નહીં. જગતમાં નમતા પુન્ય-
 ધન, રૂપ, જ્ઞાન, વિદ્યા, કળા, ચતુરાઈ, બળ, ઉત્તમ કુળ,
 મુતા એ સર્વે તેનુંજ પામવું સફળ છે કે જે તે પામીને
 જ નમ્ર સ્વભાવી થઈ વર્તે છે. ઉત્તમ પુરુષ પોતાના મનથી
 તાને સર્વથી હણી જાણે છે, કેમકે તે પનાદિ સર્વ વસ્તુ પર-
 ચ છે. પુરુષથી પ્રાપ્ત થાય છે, તેથી પરવસ્તુનો મર્વ વિનયવાન
 કરે નહીં કરે. હે બન્ધ આત્માઓ માર્ગ (વિનય)
 કુને ધર્મનું અંત જાણી મહણ કરો, તેની સ્તુતિ કરો, ધ્યાન-
 આ પ્રકારે માર્ગ ધર્મનું સ્વરૂપ કહ્યું. એ આર્જવ ધર્મનું
 રૂપ કહે છે:—

ઉત્તમ આર્જવ ધર્મ.

આર્જવ એટલે કપટરહિત સરલપણ. આર્જવ એ ધર્મનું
 મ છે. આર્જવનું બીજું નામ સરલતા છે. મન વચન ક્રિયાની
 દેહતાને ઊંચી રેવી તે આર્જવ ધર્મ છે તે પાપનો નાશ કરી
 મને આપે છે, માટે કુટિલતા ઊંચી કાં જાપતથી મુજા કરવા
 ર્થે એવો આર્જવ ધર્મ તેને મહણ કરે. કુટિલતા પાપખંડનું
 છું છે તથા કોઈમાં પણ તેની નિંદા થાય છે. તે માટે
 મહિત વિંતક પુરુષોએ સરલ મનું પટે રે ~ દામમાં.

જિત નહી. એક મનુષ્યપણમાં વચન બોલવા રૂપ યજ્ઞિ પામ્યો છે. એવી પામરી કુર્વેભ એવી ચાણી પામીને બનાવેલી એ બારે અનર્થ છે. મનુષ્ય પ્રાણીનું અધિકારણ વચનથી જુદું પડે છે, કેમકે રપર્ય, રસ, પ્રાણ, ચેતુ, શ્વાત એ સર્વ ઈન્દ્રિયો ધારને પણ હોય છે. તેમજ ખાન પાન તથા ક્રમ લેખાદિક પુષ્પાનુચાર નિર્વચને પણ હોય છે. તેમજ અથ રણ વગ્રાદિક વનર, યોગ, મપેદાં, ક્રંદ, બગક ઇત્યાદિ કાન વધારેને પણ તેમના ધણીઓ યોજાની ખાતર પહેરાયે છે. સાંજનાં યજ્ઞિ, ઉત્તર દેશની યજ્ઞિ, બજુચ બજુવચની યજ્ઞિ એ સર્વનું કારણ જે વચન તે એક મનુષ્ય જન્મમાંજ હોય છે જેને મનુષ્ય જન્મ પામી વચન બાહ્યનું તેને જ મહા જન્મ બનાવ્યો મનુષ્ય જન્મના ક્રેદ, દેદ, કહેદ, લાંબાગુ, પીરજ, પ્રાણીતિ, પન, કન, યોતિ, પેર ઇત્યાદિ જે જે પ્રકૃતિ તથા નિહિતિ રૂપ કાય છે તે તર વચનને આપીને જુ કેમકે તે વચનથી ખતે છે જેને રચન બનાવ્યું તેને સર્વ મનુષ્ય અવધાર બનાવેલા તારે આ જન્મ પડે પિતૃનું વચન બનાવે નહીં. બહુવચન જન્મ કરે.

૧ વિદ્યમાન વસ્તુનું નિર્વેષ જન્મ ૧ જન્મ અવધાર છે. જેન કન જન્મિત મનુષ્ય નિર્વેષન બહાર જાય એક નહીં. આ વચન બનાવ છે, કેમકે દેવ તારાં શ્વાત સ્વર્ગ. મનુષ્ય નિર્વેષ મનુષ્ય નિર્વેષ રૂપે વર્તે નથી છે. જન્મના બહુઈ અવધાર છેકનું નહીં. જેકથી નિર્વેષ બની એક ને પુન ખેલ

સાદરો:-

હુંજે જેનું અવરતું, વર પાવતું થાય,
તા માને તો કરી જુઓ, કરતાં વસ્ત જણાય.

ઉત્તમ શૌચ ધર્મ.

શૌચ એટલે પવિત્રતા, ઉદ્ધવળતા. જે બાહ્યદ્રષ્ટિ છે તે દેહની ઉદ્ધવળતા માટે સ્નાનાદિક કરવું તેનેજ શૌચ છે. દેહ કેવો છે? મમધાતુમય મળ, મૂત્રથી ભરેલી એવી દેહ જળથી શુદ્ધ કેમ થાય? જે બલેજ અશુદ્ધ કે શુદ્ધ કેમ થાય? ન થાય. જેમ કોલસા સ્વભાવે કાળા છે સાબુ વતી પોષ્ણકો તો પણ ઉજળા થાય નહિ તેમ, આ મળ, મૂત્ર, હાડ, માંસ, રૂપિર, કફ, રક્તેભ્રાદિકથી ભરેલી તે સ્વચ્છ પાણીથી પાતાં પણ પવિત્ર થાય નહિ તેથી સ માત્ર કયાંથી પવિત્ર થવાય છે એવી માન્યતા બૃહભરેલી હવે પવિત્ર કેમ થવાય તેનો ઉપાય કહે છે. શૌચ (પવિત્રતા ધર્મ તો આત્માની ઉદ્ધવળતાથી થાય છે. આત્મા લોભ, ક્રોધ એ કરી મલીન થયો છે, તે લોભરૂપ મેલનો નાશ થયે આત્મ પવિત્ર થાય છે. જેનું મન કામ, ક્રોધ, લોભ મત્સરથી મલીન છે, તે સ્નાન કરવાથી પવિત્ર ન થાય. ધનની શુદ્ધિતા એટલે અતિ લોહુપતા તેનો ત્યાગ કરવાથી શૌચ ધર્મ આત્મામાં પ્રગટ થાય છે. પરિમહત્તની મમતા છોડી ઇન્દ્રિય ભોગોનો ત્યાગ કરી તપશ્ચર્યાના માર્ગમાં પ્રવર્તન કરવું તે શૌચ ધર્મ છે. બ્રહ્મચર્ય

મન, વચન, કાયની અશુભ પ્રવૃત્તિને રોકવી, વિષયમાં
પથ ઈંદ્રિયોને વચ કરવી, કાંતુમાં રાખવી તે સંયમ. જ્ય
જ્યારે પાપાર્થ—પથ મત ધારવાં; પથ સમિતિનું પાલન,
યનો નિમ્મલ, મન વચન કાયની અશુભ પ્રવૃત્તિ એ ત્રણ
કેનો ત્યાગ, ઈંદ્રિય જ્ય તે સર્વને આગમમાં સંયમ કહેલ
સંયમમાં રહેવું દુર્લભ છે. પૂર્વ જન્મમાં કરેલાં પાપ અતિ
ઘાય ત્યારે મનુષ્ય જન્મ, ઉત્તમ દેશ, ઉત્તમ કુળ, ઉત્તમ
ઈંદ્રિય પૂર્ણતા, નિરોગી શરીર, કપાયની મંદતા, ઉત્તમ ગુરુ
સંગત, છોડે આગમનું સેવન, સદ્ગુરુનો સંયોગ, સમ
દર્શનાદિ અનેક દુર્લભ સામગ્રીનું પામવું ઘાય છે. ત્યારબાદ સં
દેહસોગથી વિરક્ત હયા પામે છે, તથા અમત્યાખ્યાનાવરણ
મના સ્વયોપશમથી દેશસંયમ કહેતાં સમ્યક્દષ્ટિ વિરતિ ગૃહ
હોય છે. તથા જેને અમત્યાખ્યાન તથા પ્રત્યાખ્યાન બંને કપાય
સ્વયોપશમ ઘાય, તે તેને સકલ સંયમ (મુનિમત) હોય છે.
માટે સંયમ પામવું અતિ દુર્લભ છે. નરક, તિર્યચ, દેવ એ ત્રણ
ગતિમાં સંયમ (વિરતિપણ) પ્રાપ્ત થતું નથી. કોઈક તિર્યચ
દેશ વિરતિપણ પોતાની પર્ણયાનુસાર હોય છે, તથા મનુષ્યપર્ણ
પામે તોપણ નીચ કુળ, અનાર્ય દેશ, ઈંદ્રિય વિકલ, અજ્ઞાન
રોગી, હરિદ્રી, અન્યાયભાગી, વિષયાતુરાગી, તિમ કપાયી, નિંદ
કર્મી, મિમ્યા દષ્ટિ એ સર્વને સંયમ હોતો નથી, તે માટે સંયમ
પામવું મહા દુર્લભ છે. એવું સંયમ પામીને કોઈ મૂર્ખ વિષયા
સક્ત થઈ તેને છિદ્રી દે છે. સંયમ જગાડે છે, તેને અનંતકાળ

દમ અતિ મંદ થઈ સમ્યક્દર્શનરૂપ સૂર્યનો ઉદય થયે તે
 જેને સંસાર બોજથી વિરજાતા ઉત્પન્ન થઈ છે, તે તપસ
 યમ પામી શકે છે. એનું દુર્લભ તપ પામીને મોઈ પાપી નિ
 પવની કાવચાએ કરી બગાડે છે, તેને અનંતાનંદ કાળ સુખે
 ફરી તપ પ્રાપ્ત મળું નથી. તે માટે મનુષ્યજન પામીને તપસ
 સ્વરૂપ ભણી મન વદિત પાંચે ઇન્દ્રિયોને રોકી વેદ, ન્યમન, જન
 સમજા થાંજ ત્યાગી વનમાં જઈ એકાકી પ્યાનમાં ઘીન થા
 શ્વેદનું તે તપ છે. પરિવ્રજ પરથી મમત્વ છોડી તુલ્યનો ત્યાગ
 કરવો તે તપ છે. પ્રવંક કામને ભય કરવો તે 'મૃદુ' તપ છે.
 નહા મુનિર્લીન પાસી ચીન, કપ્પ, પવન, વસી, કાંસ, મચ્છર,
 મ્હાન, નકુમલિયા, સગ, ચીંજી વિનેરેથી ઉત્પન્ન થયે પાપ
 રોકવા વડન કરવી તે તપ છે. નિર્ગંધ વનમાં, 'વૈરાગી નિ
 શ્ચંન મુકામા, જાગર પગાની કાસમા તથા શિંદ, પપ, રીંડ,
 વડ, ચિન્પ, દરગીએ રી પ્યામ એવા ઘેર વનમાં નિવાસ
 કરવો તે તપ છે. તથા દુઃ પેરી, મ્હેન્જ, એર, નિઠારી મા
 તુપ્પ, નિર્વંચ તથા દુઃદ અંતલડિયા કરેલ ઘેર ઉપવૈથી
 કપાવનાર ન થવું તે તપ છે. પીર લીરખનું મળે કાપરપ
 છોડી વેર નિરેલ ત્યાગે વાચનાથી પરમાત્મ સ્વરૂપમાંથી
 થવું તે તપ છે. તપે દુઃદ અંતેથી લગ્ન કેર છેડી વનમાંથી
 થવું તે તપ છે. વાચના દર્શિત થઈતું મળ્યે નિઠ. આમરે
 જાગર વેરથી વચ્ચે અંતેપૂર્વક જાગ, જાગર, કાચ, જાત,
 કુચ, ચોરખ, રાત પીર ને મેઝનનાથે અનિર્ગંધ ત્યાગ કરી,

ભોજનમાંથી જેટલું જાને તેટલું ઘાત કરે. જો અર્ધું ભોજન મળતું હોય તો તેમાંથી એક ઘાસ, બે ઘાસ કુખીત, બુખીત, લીન, રિશ્તીના માટે ઘાત કરે.

નિષ્ઠ વચન બોલવામાં એટલું પુણ્ય છે, તેથી ખીજાને જા-
દર, સત્કાર, વિનય કરવો, સ્થાન કેતું, કુચાળતા પુણ્યો, બે
પણુ એટલું પુણ્યનું કારણ છે. તેમજ દુષ્ટ નિરૂપણનો ત્યાગ
કરો, વિકાર કરવાનો ત્યાગ કરો, પાપ પ્રવૃત્તિનો ત્યાગ કરો
કથામનો ત્યાગ કરો. પરના રોગ (સત્ય કે અસત્ય) કદિ પણ
ન કહો, તથા અન્વાયનું ધન લેવાનો દ્વંદ્વથી ત્યાગ કરો. જે
જાનીજનો? તમે પોતાનું કિંવ શ્વેતા હોતો દુઃખી જાનેને
ઘાત કરો, તથા નમ્યદ્વંદ્વનું જાનાકિ યુજન પાસવાપાત્ર યુજો
જનનો મહાત્ વિનય ચન્માન કરો. સર્વે છવે પર ડુંગ્ર
કરો. નિશ્ચય દ્વંદ્વનો ત્યાગ કરો. સત્કેવ બાંધના પાર
કુરેવ, આરંભ પરિચલના પારક કુચક તથા સત્કેવ વિંચના
પિત્તે શ્વેત બે ગાંડી વદના, રાજના, પ્રચંડ ન કરો
કેવ, નાન, નાવા. ધેનનો નિષ્ક કરવામાં બહુજ ડુંગ્ર
કરો. કહેયતુ મરતુ ને પ નિષ્ક વચન, નાન, અપમાન
હાને તેજ વચન, નિષ્કિત્તી વચન કસાવે કરો નહીં. કેવ
પણુ અંગેને કુંગી કલકર, પચનેત નસ કલકર, પમને નસ
કલકર કુંગે, નસ રજન કલકી ત્યાગ કરો. ના અસરે ત્યાગ
વચનું રાડપ કુંગ

